

СПАРТАК
провідник римских ґлядіяторів.

Історична повість

Ц. САМОЙЛОВОЇ.

Переклав з російскої мови

В. Л—цкий.

З двома образками.

Коштом і заходом Товариства „Просьвіта“.

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.
під зарядом К. Беднарского.

Передмова.

Оповідане, яке я подаю читачам, не є видумкою, але описом правдивої події, що і нинї ще може нас живо зацікавити, хоть звершила ся она дуже а дуже давно.

Було се в Італії, 73 року до різдва Христа. Місто Рим було тодї одним з найлюднїйших і найбогатших в цїлім сьвітї.

Завдяки частим і удачним війнам, Римляни підбили під свою власть майже всї, звісні тодї краї і повернули їх мешканців, після тодїшного звичаю, в рабство.

Раби мусїли обробляти римскі поля, займати ся ремеслом та сповняти иньші тяжкі роботи.

Бідні невільники були безборонні, бо навіть закони, уложені богачами, були для них незвичайно острі і строгі. Кождий Римлянин міг свого раба, після личної вподоби, не лише укарати, але навіть убити.

Крім того Римляни через рабство відвикли від працї та навчили ся ріжних пустих і нелюдских забав, з яких найстрашнїйшою була борба рабів.

Нещасливі мусїли бороти ся між собою на житє й на смерть.

Ті криваві видовища відбували ся під голим небом, в великих округлих цирках. На серединї такого цирку було місце висипане піском, що називало ся „ареною“.

Борції, що мусїли своєю смертию розвеселяти богачів, яким кучило ся, називали ся „ґлядіяторами“ або борцями на мечі (від латиньского слова gladius, що означає меч).

Коли ранений ґлядіятор, упав на землю, звертав свій благаючий зір до народу і єму або даровувано житє, або добивано на місци, відповідно до знаку, який нарід давав.

Римляни пристрастно любили подібні видовища, на яких кров лила ся ріками. Тому вибирали они на ґлядіяторів лише сильних і хоробрих рабів, яких в окремих школах учили бороти ся і зручно володїти оружєм.

Всї ті гнобленя і жорстокости роз'ярили бідних рабів і они рішили відомстити зненавидженим Римлянам, та вибороти собі волю.

Провідником їх став ґлядіятор, Спартак, що своєю хоробростию і красноріччивостию спричинив се, що єго товариші підняли оружє против гнобителів. Раби рішили, що красше проливати свою кров за волю, як для потїхи гордих богачів.

I. В цирку.

В однім із падолистових днів 74-ого року до різдва Христа ходило по улицях Риму богато людий, немов-би підчас якого сьвята. Всї прямували на конець міста до великого цирку. Щасливий Сулля, володар Риму і Італії, щоби на хвилю забути про свою люту, неулїчиму недугу, рішив забавити себе і римский нарід кровавою борбою ґлядіяторів.

Цїлий цирк був набитий народом, ласим на розривки; всї ждуть й не можуть діждати ся початку представленя. Коли вже всї знатні і богаті Римляни заняли свої місця, начальник дав приказ, щоби починати.

Сотка сильних, здорових ґлядіяторів вийшла на арену. Они розмовляли дружно між собою, не глядячи на те, що за хвилю мали бороти ся між собою як найзавзятїйші вороги і проливати свою кров для забави жорстоких видців.

Вже всї ґлядіятори розставили ся по широкій аренї і ждали, коли прийде на них черга до борби. Два із них вийшли на середину цирку; на них звернули ся очи всїх видців. Ті два ґлядіятори мали починати представленє. Один стояв від другого в віддаленю двайцяти кроків. Кождий з них думав про те, як-би то лїпше напасти на противника; кождий з них знав дуже добре і се, що побіджений буде убитий. По кількох зручних скоках они

найшли ся близько себе; почала ся смертельна, розпучлива борба.

Товпа радістно дивила ся на борбу ґлядіяторів і своїми криками розбуджувала в них ще більшу лютість.

„Добре, добре єго!.. Убий того дурного нездару, того боягуза!“ — кричала тисячна товпа, зі злобою против слабшого борця.

Один із ґлядіяторів, заохочений голосами Римлян, напирав все сильнійше і сильнійше на противника, а сей, в утомі, закрившись щитом, старав ся лише ухилити ся перед ударами ворожого тризубного оружя. Вже розлетів ся на кусники щит нещасливого; вже тризубець противника застриг в єго руці і кров бризнула дзюрком та потекла по арені. Але в тій самій хвили обезсилений борець хватає в розпуці лівою рукою тризубець ворога, а правою рукою вбиває в него меч. Противник ступив ще кілька кроків, але за хвилю упав, спершу на коліна, а відтак повалив ся на землю, обагрюючи арену своєю кровю. Благаючим зором просив побіджений видців, щоби дарували єму житє.

Та Римляни, видно, хотіли ще наситити ся передсмертними судорогами нещасливого раба і засудили єго на смерть. Побітель хотів засудженого добити, але сей, зібрав всї свої сили, вирвав меч, сам вбив собі єго в серце і закричав нелюдским голосом:

„Будьте прокляті, зьвірі!.. Мучителї!..“ Задиханий упав він на плечі і в тій хвили помер.

II. Хоробрість Спартака.

Глупо тїшила ся товпа, і тисячі голосів наповняли цирк бурливим шумом. На арені появила ся циркова

служба, щоби спрятати трупа невільника. Але заким єго віднесли, острим зелїзом переконали ся, що він дійсно не жиє.

Тимчасом видцї майже не звертали уваги на арену, але з палким занятєм обговорювали що-й-но покінчену борбу.

На місце, покрите калужами крови, висипано кілька мішків чистого піску. Арена була готова до нової борби. Перед видцями виступило 30 пар ґлядіяторів. Они подїлили ся на дві части і уставили ся один против другого. Серед видців замовкли розговори, шум і сьміхи. Почала ся борба і стягнула на себе всю увагу народа.

Перший напад був страшний; серед глубокої тишини розніс ся голосний металїчний бренькіт щитів і мечів. Ґлядіятори бороли ся з лютостию, будьто зближаючи ся, будьто відскакуючи від себе; під сильними ударами ломили ся щити і мечі. Всї ґлядіятори були сильні, зручні і хоробрі. Видцї зрозуміли, що тепер пічне ся борба, одна з найбільше жорстоких.

Ледво що почала ся борба, а вже текла кров по аренї і ґлядіятори, пращаючи ся зі своїм житєм, лежали під ногами товаришів.

Трудно уявити собі, з яким зацікавленєм і завмиранєм слїдили видцї за перебігом кровавої різнї.

Коли ряди ґлядіяторів ставали замітноріднїти, почали відзивати ся що раз частїйше голоси одобреня.

Битва зближала ся поволи до кінця; пядесять ґлядіяторів, цїлком мертвих, або умираючих, розкинених тут і там, зливали арену своєю кровию і злобно ревучи корчили ся в передсмертних судорогах.

Найбільше потерпіли ґлядіятори-Тракійцї; їх лишило ся всего трох, в ту хвилю, коли їх противники Самнїти, в числї сїмох людий, окружили і натирали на них зі

всіх сторін. Тракійці боронили ся з розпукою. Між ними особлившу увагу звертав на себе ґлядіятор, по імени Спартак. Єму тілько що минуло 30 літ. Довге біляве волосє і густа борода обрамлювали его гарне, хоробре лице. Особливо замітні були его великі голубі очи, повні житя, чувства і огню. Коли Спартак був спокійний, сіяла в них доброта, але коли він запалав гнївом, тоді ті очи сильно зміняли ся. Немов блискавки вилітали тоді з них, а лице его стазало страшним. Так виглядав він тепер в цирку підчас борби. Минуло доперва кілька літ як Спартак став ґлядіятором. Давнійше був він князем Тракії[1]) і хоробро боров ся з Римлянами, як ті напали на его вітчину. Коли дістав ся в неволю, то задля своєї сили і хоробрости був придїлений до римских війск і під їх прапорами ходив в походи; за відзнаку іменовано его начальником маленького відділу. Але коли Римляни знова почали війну з его вітчиною, Спартак утік з війска і перейшов на сторону свого народа. Тут був він знов ранений і дістав ся в друге в руки ворогів. Після римских законів заслужив він на досмертну вязницю, але місто сего призначили его Римляни, під позором особливої ласки, на ґлядіятора і продали властителеви цирку. Він об'їздив зі своїм паном майже всї міста Італії, брав участь більше як в сто ґлядіяторских борбах, та не одержав анї одної поважнїйшої рани. Як були сильні і хоробрі другі ґлядіятори, то він о стілько був сильнїйший і зручнїйший від них всїх, що все виходив побідоносно з кождої боротьби, а слава про него лунала по всїх цирках Італії.

Тимчасом боротьба продовжала ся. — „Бийте! ріжте тих трех варварів! — ревіли тисячі голосів.

---

[1]) Тракією в старинї називано край положений на балканьскім півострові.

В відповідь на се залунали не менше численні голоси, що загрівали Тракійців, для яких оставала ся лише надія. Найбільше ще числили они на силу і зручність Спартака, бо єго оружє було неушкоджене і він як раз в сій хвили, повалив одного із своїх противників.

Ся подія викликала в цирку великий шум, а многі закричали: „Сьміло, Спартаку! Славно, Спартаку! Най живе Спартак!“ Прочі два Тракійці, що помагали свому товаришеви в розпучливій борбі, були тяжко ранені і задавали Самнітам лише повільні і слабі удари, бо неставало їм сили.

„Оборонюйте мої плечі!“ крикнув Спартак звучним голосом і вимахував дальше своїм коротким мечем зі скоростию блискавиці, бо приходило ся тепер єму самому відбивати рівночасно удари всїх противників. — „Охоронюйте мої плечі! Ще хвиля і ми побідимо!“

Голос єго переривав ся, в грудях дух запер ся, по блїдім лици спливали великі каплї поту, в блискаючих очах палали жажда побіди, гнїв і розпука.

Небавом повалив ся біля Спартака другий ґлядіятор, ранений ним в живіт, та обагрив арену кровю і застелив єї кишками. З грімким проклоном застогнав він послїдний раз...

Але в тій хвили повалив ся з розбитим черепом один із Тракійців, що стояв за плечима Спартака. Зі всїх сторін несли ся оплески в долонї та заохочуючі голоси; очи публики були приковані до арени, та слїдили за кождим рухом борців.

Ще погиб один Самніт, але тепер повалив ся також одинокий товариш Спартака, ранений кількома ударами, та навіть не крикнув...

Всї здрігнули ся. Сумний ропіт поніс ся між товпою видців; та небавом настала знов так глубока тишина, що

можна було виразно чути тяжкий, приспішений віддих борців.

Підчас тої довгої, півторагодинної борби Спартак одержав лише три легенькі рани, а радше задрасненя, а се завдячував він своїй незвичайній зручности. Хотяй всї Самнїти були лекше, або тяжше ранені, то мимо того були они тепер всї поважно небезпечні для Спартака.

Хоть як був сильний і хоробрий Спартак, то зі смертию останного товариша він уважав себе погибшим. Але в тім заблестїли єго очи; єму прийшов на гадку щасливий помисл, — ужити до дїла хитрости.

Він почав утїкати. Противники кинули ся ним на здогін. Не убігши і пядесяти кроків, Спартак обернув ся, і кинув ся на найблизшого ворога і пробив єго груди своїм коротким мечем. Раненый захитав ся, розпростер свої руки, немов-би шукав опертя, та упав. Рівночасно кинув ся Спартак на другого противника, відбив своїм щитом удар єго меча, та повалив єго на землю.

В товпі озвали ся оклики зачудованя; тепер майже вся публика була за Спартаком. Ледви упав другий із чотирох оставших ся Самнїтів, коли надбіг третий, що мав ціле тїло покрите ранами. Спартак ударив єго щитом по голові, бо не хотїв уживати меча і не старав ся єго убити. Удар запоморочив нещасливого, так що він захитав ся і повалив ся на арену в ту саму хвилю, коли останний з єго товаришів, ослаблений утратою крови, наспів єму на поміч. Спартак напав і на сего, та не хотїв єго ранити, лише вибив єму з рук двома ударами меч, схопив єго сильними руками, повалив на землю, та шептав єму до уха: „Не бій ся! Крисе! я сподїваю ся, що менї удасть ся спасти тебе“. З тими словами опер ся він легенько обома ногами на груди противника і ждав на народне рішенє.

Однодушне протяжне плескане в долонї рознесло ся по цирку; майже всї присутнї піднесли пальцї правої руки до гори, на знак, що побідженим даровано житє.

Серед того гукали сотки голосів:

— „Свободу для хороброго Спартака!“

Спартак, почувши ті слова, поблїд зі зворушеня, а очи єго засияли радостию. Він положив на серци руку, немов-би хотїв здержати єго сильне битє, спричинене самою надїєю на волю.

— „Свободу! Свободу!“ повтаряли тисячі голосів.

— „Свобода, — прошептав ґлядіятор тихим голосом, — свобода! О! боги, дайте, щоби се не було сном!..

І в очах єго виступили слези.

— „Він утїк з нашого війска! — залунав чийсь голос; — не яло ся дарувати свободу утїкачеви! — До сего голосу прилучили ся ще многі иньші: — Нї! Нї! він утїкач!“

Лице Тракійця завмерло; він звернув ся в ту сторону, відки вийшли голоси обвиненя, і цїлий дрожав.

Серед того повторяли тисячі голосів: „Свободу, свободу, свободу для Спартака!“ Не можна описати тих чувств, яких дізнавав бідний ґлядіятор. Томляча мука, яку він переживав в тій хвили, досить виразно малювала ся на єго блїдім лици.

І сей чоловік, що боров ся півтора години зі смертию, що не відчував анї на хвильку ослабленя, що був зневолений бороти ся з чотирма противниками і мимо того не стратив надії на побіду, — чоловік, що убив не давно 12, або й 15 своїх товаришів недолї, — сей чоловік почув тепер, що єго колїна угинають ся. Боячи ся, щоби не упасти в запомороки, на серединї цирку, Спартак опер ся на плечі одного із слуг, що прийшли прятати трупів з арени.

„Свободу! Свободу!“ ревіла дальше товпа.

„Справді! він вповні достойний свободи!“ сказав Суллї до уха один з єго приятелїв. „Щож! — каже Сулля, нехай буде і так!“ і він кивнув з легка головою. Таким способом, серед шалених оплесків товпи, одержав наконець Спартак свободу.

„Ти вільний! — сказав до него слуга: — „Сулля дарував тобі житє!“ — Спартак не відповідав і не рухав ся; єму видавало ся, що він все те бачить у снї. Вкінци він опамятав ся, випростував ся, поклонив ся Суллї, поклонив ся народови і вийшов з арени, проводжений громом оплесків.

III. Стріча з сестрою.

В однім із найдальших вузких, та брудних заулків Риму стояла харчівня, вітворена в день і в ночи, що називала ся „Похоронна Венера“. Харчівня дістала таку сумну назву, імовірно, тому, що сейчас за єї воротами, з одної сторони був цвинтар для невільників, де їх хоронено як будь в спільних могилах, а по другій сторонї розтягало ся широке поле, де викидано трупи ґлядіяторів і переступників на поживу вовкам та воронам.

Коли-би хто ввійшов в низькі двері і пустив ся по кількох сходах в долину, міг-би був побачити велику комнату, почорнїлу від диму. Здовж єї стін тягнули ся брудні лавки, та не меньше брудні столи.

Коло півночи того самого дня, коли відбула ся борба ґлядіяторів, харчівня була цїла набита людьми. Шум та гамір наповняв не лише цїлий шинок, але і цїлий заулок, в якім він містив ся.

За одним столом сиділо близько десяти гладіаторів, серед яких був також Спартак. Не можна описати радости товаришів, що дізнали ся про его освободжене. Ті, що були в цирку, з гордостию показували на щасливого Спартака, про якого говорив цілий Рим. Присутні приймали свого любимця вечерою, та вином. Всї веселили ся, лише один Спартак утомлений зворушенем і радостию, яких дізнав в протягу сего одного дня, був задуманий, та хмарний.

„Клену ся на всїх богів, що я тебе не розумію нинї, Спартаку! — сказав один з его приятелїв, — ти нинї цілком не пеш, а став такий маркітний, що дивлячи ся на тебе, можна собі подумати, що ти сидиш не на пирі приятелїв, які сьвяткують день твоеї волї, але на поминках рідної матери“.

Матери!.. кликнув Спартак і задрожав цілай при тім слові.

Він згадав свою родину, матїр, жінку, сестру... Его голова склонила ся від важких дум ще низше, а лице захмарило ся ще більше.

Тодї встав его побратим зі свого місця і кликнув: „Пю за свободу!“

„За свободу!“ підхопили нещасливі ґлядіятори, блискаючи очима, та піднесли до гори чарки.

— Щасливий ти, Спартаку, що за житя діждав ся свободи — сказав тихеньким голосом молодий ґлядіятор, з довгим, як лен білим волосем — а нас спасе з рабства одна могила...

При першім звуку „свобода“, лице Спартака на хвильку роз'яснило ся. Він встав, випростував ся, підніс чарку до гори, та закликав могучим, звучним голосом: „За свободу!“ Потім засьпівав він улюблену ґлядіяторску пісню:

Вóльний як сокíл родив ся,
Був сильни́й як лев, як цар...
Лиш на волї не нажив ся:
Вдарив грім із чорних хмар.

* * *

Вже закований в кайдани
Покидає вітчину...
Не дивили ся тирани,
Що мав дїти і жену...

* * *

Не в борбі за край родимий,
Не за честь своїх братів!..
Марно ґлядіятор гине
На потїху богачів...

„Наша пісня!“ закликали радістно многі з рабів.

Але в сїй хвилї увійшла в комнату молода дївчина, яку всї присутні повитали як знакому: „Тракійка! Тракійка!“ залунали голоси.

При тім слові Спартак знова задрожав. Він згадав знова свою рідну Тракію, свої гори, свій дім, свою бідну родину!.. Кілько то гірких споминів, кілько змарнїлих надій!..

„Помагай-біг! хороша Тракійко! помагай-біг!“ кричало кілька голосів. „На пий! ти певно і длятого прийшла!“ — так говорив до неї якийсь грабар, наливаючи їй чарку. Всї окружили дївчину. Вона була справдї дуже гарна; числила не більше як 20 літ. На еї правильнім, рожевім личку сіяла пара чарівних голубих очий; довгі ясні коси спадали на еї плечі і довкола еї чудового стану. Вона була одягнена в сину одежу, обшиту срібнобілими тороч-

ками; на еї руках сіяли срібні обручки. Тоненький серпанок на еї голові, закривав до половини лице. З цїлого еї зверхного вигляду можна було догадати ся, що вона не Римлянка, але рабиня.

До тої харчівнї почала она заходити перед кількома місяцями, коли утікла сюда від свого пана, оббита і окровавлена. Тут еї потїшили, дали чарку вина і від тодї она заходила все що два, або що три дни до „Похоронної Венери“, де забувала на те пекольне житє, до якого силував еї пан. Она уміла своїм миленьким личком і скромним поведенєм змягчити навіть найжорстокійші серця всїх тих, що відвідували харчівню; вони поводили ся з нею по батьківски, нїжно.

Оглянувши всїх, що були тепер в харчівнї, Тракійка поблїдла нараз як полотно і кинула ся до Спартака.

„Спартаку! мій дорогий Спартаку! Чи се справдї ти?“ — крикнула она.

Ґлядіятор поглянув на дївчину і не тямлячи себе, зі зворушеня закликав:

„Мирця! моя сестра! Чи се можливе!..“ Брат і сестра кинули ся собі в обійми серед загальної тишини і зачудованя. Але заволодївши над своєю радостию, він відступив ся, взяв сестру за плечі, та й почав еї оглядати від ніг до голови. Він побілїв тодї як смерть, та прошептав дрожачим голосом: „І ти... І ти стала... О! боги!..“ він застогнав і обійняв голову руками.

„Я — рабиня!..“ заголосила нещаслива дївчина, заливаючи ся слезами, — невільниця негідного мерзенника... Розумієш?.. Різки, муки та розпалене зелїзо приневолили мене до утрати сорому. Ох! Спартаку! Спартаку!..“

„Нещаслива!“ промовив дрожачим голосом ґлядіятор, притулив нїжно свою сестру до грудий, та покрив еї лице поцїлуями. Але по хвилинї піднїс до гори свої очи,

повні сліз, потряс своїм пястуком і крикнув: „А Юпітер[1]) є на сьвіті!? І є у него блискавиці, громи! І боги видять те все і не ударять громами на катів-людий!?“ Мирця плакала на сильних грудях брата.

„Ох! — застогнав Спартак. — Нехай буде на віки проклята память першого чоловіка на земли, тому, що з єго сїмени вийшли два поколїня людий: свобідні і раби!..“

IV. Викуп сестри.

Два місяцї минули від того часу, коли брат і сестра стрінули ся в харчівнї; і через цїлий той час думав Спартак про те, яким способом мігби вирвати нещасливу Мирцю з рук чоловіка, що силував еї до такого пониженя.

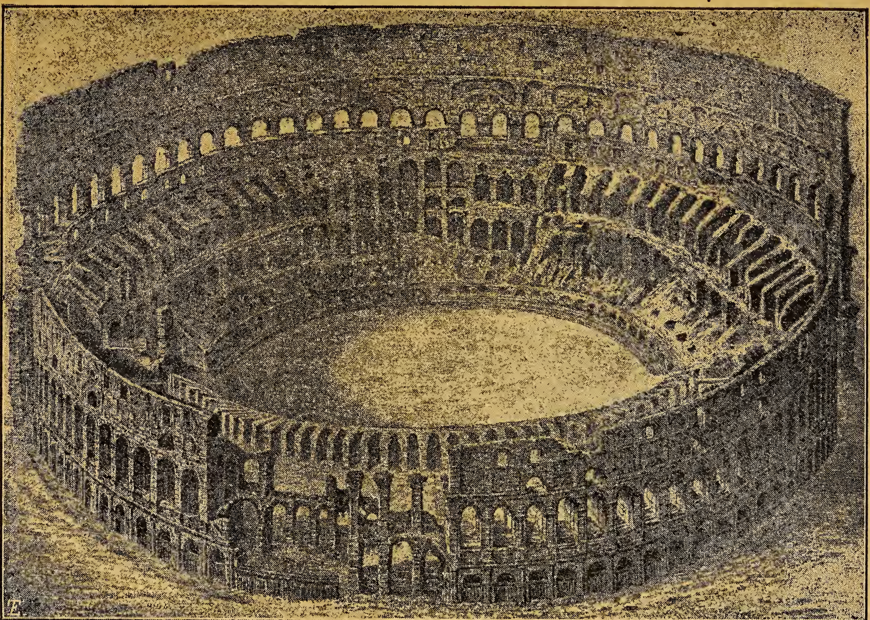
Коли один богатий Римлянин дізнав ся про єго побіду, пожичив єму кілька соток золотих. Спартак приняв ті гроші з подякою і обіцяв звернути їх, коли лише буде міг. Зараз прибув він до пана своєї сестри і заявив єму, що хоче викупити Мирцю.

Але сей рабівник, видячи, що Спартак бажає горячо визволити свою сестру зі соромного житя, зажадав за дївчину величезну суму 5.000 зл., кажучи, що вона молода, гарна, скромна, всім дуже подобає ся і через те приносить єму великий дохід.

Що діяло ся тоді в души Спартака, коли почув такі слова — лекше собі уявити, чим висказати. Він почав просити — благати сего мерзенника, щоби змилосердив ся над ним, він упав єму до ніг, але сей негідник знав

---

[1]) Юпітер, після віруваня старинних Римлян, був богом громів і блискавиць. Доки не прийшов на сьвіт Христос, то навіть осьвічені народи були поганами і вірили в більше богів.

Розвалини Кольосея, де відбували ся боротьби ґлядіяторів. Найбільший Кольосей в Римі міг помістити вісїмдесять тисяч видців.

з гори, що єму ніхто не може нічого зробити, бо за ним стоять закони, і тому не годив ся на просьбу Спартака.

Тоді Спартак зірвав ся на ноги, вхопив єго за горло і був-би певно задусив, коли-б не був згадав на свою сестру і на се, що коли убє пана, то сам згине і не освободить вже своєї сестри. Він успокоїв ся, випустив з рук господаря і спитав єго жалібним голосом: „Так ти жадаєш... 5.000 золотих?..“

— Я не жадаю нічого!.. забирай ся!.. проч до чорта!.. бо инакше покличу сюди всіх моїх рабів.

— Прости мені!.. я розгорячив ся... розсердив ся... біднота, братня любов... Послухай, поторгуємо ся, а може ще згодимо ся.

Поволи удало ся бідному Тракійцеви успокоїти жорстокого пана і угодити ся з ним.

Спартак дав єму сейчас 500 золотих, з тим услівєм, що сей дасть для Мирці осібне мешканє і перестане знущати ся над нею. Коли-би, протягом місяця, Спартак не заплатив останних 4.500 золотих, то властитель задержить на дальше у себе сестру.

Золоті червінці приманювали незвичайно, услівя були користні для властителя Мирції і він тому на них згодив ся.

Спартак забрав сейчас сестру з того дому, замешкав з нею в одній хаті недалеко дому єї господаря, та почав призадумувати ся над тим, відки-би дістати решту гроший. Висвободженому бідакови булоби не удало ся роздобути так богато гроший, але тепер прийшов єму знов на поміч той самий добрий чоловік, що пожичив єму 500 золотих. Він намовив одну свою знакому паню, дуже чесну і осьвічену жінку, на імя Валєрию, щоби она взяла собі нещасливу дївчину за покоєву. По кіль-

кох днях Римлянка купила дійсно дівчину за 4.500 золотих.

Хотяй сей зворот не вдоволив вповні Спартака, що бажав-би бачити свою сестру цілком свобідною, але він зрозумів, що поки що не можна сподівати ся нічого ліпшого і що від нині все таки звільнена его сестра, імовірно раз на все, від того страшного житя, яке їй приходило ся вести у свого пана-звідника.

Коли Спартак успокоїв ся що до Мирції, тоді віддав ся цілий якійсь тайній, незвичайно важній справі. Він відвідував безнастанно своїх товаришів і розмовляв з ними дуже довго. Що дня можна було его бачити в ріжних ґлядіяторских школах Риму, в шинках, заїздних домах і у всїх місцях, де звичайно збирали ся раби і ґлядіятори.

Що він задумував? До чого готовив ся? Про се дізнаемо ся з дальших розділів нашого оповіданя.

V. Несподіване щасте.

Тимчасом Мирця замешкала в домі своїї панї. Мирця була дівчиною гарною та осьвіченою, уміла говорити по грецки і розуміла ся на строях. Тому полюбила еї Валерия і держала еї у себе цілком віддільно від прочої служби.

Раз вибрав ся Спартак, щоби відвідати сестру. Коли Мирця побачила брата, підбігла до него і поцїлувала его сердечно. Відтак стала она розказувати про свое нове жите і з великою похвалою висказувала ся про Валерию, яка була для неї дуже доброю.

— А знаеш, Спартаку, — сказала она між иньшим — Валерия дуже часто розпитуе ся про тебе, як ти живеш, чи маеш средства до житя і хоче дати тобі

занятє. Єї муж, як знаєш, має ґлядіяторску школу в Капуї; може ти згодив-би ся стати там учителем вправ на мечі?“

— А як я згоджу ся зістати учителем в єго ґлядіяторскій школї, то чи єї муж, Сулля зажадає, щоби я знов продав себе в неволю, чи позволить менї лишити ся свобідним? — запитав зворушений Спартак.

— Она менї ще про се нїчого не говорила, — відповіла Мирця, — але она на стілько добра, що, імовірно, поведе справу так, що ти останеш вільним. Впрочім зажди тут на мене, — сказала она, — а я піду спитати паню. І летом птички випорхнула Мирця з комнати.

Спартак лишив ся сам. Рої гадок товпили ся в єго голові. „Невжеж менї удасть ся дістати се місце, про яке я так довго мрію, а на яке я не сьмів числити? — думав він. — Там! там моє місце посеред 10.000 товаришів недолї! там поволи порозумію ся я з кождим з окрема і впою в душі всїх ту віру, що палить мої груди; звідтам, в означений день, на даний знак вийде армія, зложена з десяти тисяч рабів, що розібють свої кайдани і викують з них непобідимі мечі... Прецїнь раз, прецїнь раз!“

Спартак був так дуже занятий своїми гадками, що навіть не замітив, як прийшла єго сестра; она принесла єму відповідь, що справа та поладнана після єго волї, і що він мусить як найскорше їхати до Капуї і починати свої вправи з ґлядіяторами.

Зближав ся день від'їзду. В звісній вже нам харчівнї „Похоронної Венери“ зібрало ся двайцять ґлядіяторів. На столї не бракувало анї печеної вепровини, анї иньших страв, анї доброго вина. На першім місци сидів

ґлядіятор, Окноман, Ґерманець з роду, приятель Спартака, який своєю чесностию і хоробростию з'єднав собі любов і поважане між всіми товаришами. Ґлядіятори сиділи в маленькій комнаті харчівні і могли розмовляти між собою тим свобіднїйше, що в сусїдній комнатї було в тім часї мало гостий, а ті, що приходили, пили скоро по чарці вина, та спішили дальше до своїх занять. Ґлядіятори їли мовчки і доперва по якімсь часї запитав один з них:

— А сонця[1]) все ще не видати?

— Все покрите ще хмарами! -- відповів Окноман.

— Дивно! — сказав один. — Не розумію сего! — забурмотїв другий.

— А муравлї?[2]) запитав третий, звертаючи ся до Окномана.

— Множать ся і трудять ся, ждучи на лїто[3]).

— Хватай за весло![4]) сказав один із ґлядіяторів, побачивши, що входить служниця харчівнї.

Коли служниця вийшла, сказав один із ґлядіяторів: „Е! бачите! ми тепер самі і знов можемо говорити по людски, не путаючись вже в тих проклятих, видуманих словах, які годі затямити!“

— Отжеж як? число наших сторонників росте. Сили збільшають ся. Коли-ж ми вже раз повстанемо і покажемо тим гордим Римлянам, що ми уміємо також не гірше від них орудувати мечами, а може ще й лїпше?..

— Не можна надто горячити ся і квапити ся, дорогий брате!.. — сказав, усьміхаючи ся, молодий ґлядія-

---

[1]) В тайній мові членів заговору ґлядіяторів „сонце“ означало верховного вожда ґлядіяторів, себ-то Спартака.

[2]) муравлї — члени заговору.

[3]) лїто — повстане.

[4]) Хтось іде — бережи ся.

тор, — що називав ся Крис. Наше товариство побільшає ся, число приклонників нашої сьвятої справи росте і не пізнійше, як нинї вечером, будуть у нас збори, на яких зложить присягу вірности для нашого заговору сто вибраних і многонадійних ґлядіяторів.

— Що до мене — сказав один із участників — то я жду і не діждусь, коли вже раз пічне ся то наше повстанє, не тому, щоби я дуже вірив в єго успіх, але тому, що хочу зміритп ся з Римлянами і пімстити ся на них за смерть тих тисячів рабів, яких ті розбишаки поубивали.

— А я, коли-би не вірив в успіхи нашого повстаня, то нїколи не пристав-би до „союза гноблених“ — сказав другий.

— Я пристав тому, що в цирку треба рівнож умирати. Так лїпше менї умирати на полю бою за волю своїх братів-рабів...

Саме тодї увійшов в комнату Спартак і з великою радостию, що пробивала ся в голосї, повідомив своїх товаришів, що він на днях від'їздить до Капуї, до школи Суллї.

— А там прецїнь 10 тисяч ґлядіяторів! — кликнув він. — Ось де ми можемо побільшити число наших приклонників! За рік всї 10 тисяч людий будуть членами „союза гноблених“, а тодї... тодї, товариші, ми перейдемо побідоносно через цїлу Італїю і увільнимо наші родини з під тяжкого ярма Римлян!“

Попращавши ся зі своїми товаришами, Спартак відійшов, а за ним пішли по черзї всї прочі ґлядіятори.

VI. Нарада вождів.

Минули вже два місяці з тої пори, як Спартак був учителем в Капуї. За той час він не бачив ся ані разу зі своїми товаришами заговору. Длятого він рішив ся, поїхати до Риму, щоби подати проводирам заговору, „верховній Раді союза гноблених", вісти про стан їх загальної справи. Коли Спартак приїхав до Риму і побачив ся зі своєю сестрою, вибрав ся вечером до сьвятого гаю, що находив ся недалеко від міста, в якім мали зібрати ся всі прочі ґлядіятори. Він прийшов перший і мусїв ждати. Тому почав проходжувати ся і вдихував глубоко сьвіжий, пахучий воздух гаю.

Не минуло й кілька хвилин, як на кінци алеї показав ся Окноман. Спартак побіг єму на зустріч і за хвилю обіймали они вже один другого.

Спартак поцілував ся два рази з товаришом і запитав єго:

— Ну! щож нового, Окномане?

— Нового? Та все по старому — відповів ґлядіятор милим звінким голосом. — Ми всї киснемо, та нїчого не робимо, нудимо ся, вилїгуємо ся! Коротко кажучи, дорогий Спартаку, ми ждемо і не можемо діждати ся, коли остаточно прийде час, що ми повстанемо і порахуємо ся з тими недолюдками.

— Та мовчи, божевільний! — кликнув Спартак — заклинаю тебе на всїх твоїх ґерманьских богів, ти хочеш погубити цїлу нашу справу!

— Не погубити — бажаю я, але дати їй побіду!

— В такім случаю треба дїлати осторожно і розумно длятого, що лише таким способом ми осягнемо свою цїль.

— Осягнемо? та коли? Я длятого хотїв-би се знати, що менї булоби дуже прикро, коли-би се мало настати аж по моїй смерти.

— Зажди! нехай наша справа дозріває!

— Ет! знаєш! гнилицї дозрівають і в соломі, але такі ягоди, як наше повстанє, знаєш, як дозрівають? Вір менї, що тут перша річ — сьміливість, та відвага. Треба лише зачати, а проче все піде само з себе.

— Ах! що менї робити з тобою? Як менї пересьвідчити тебе? Скажи, кілько людий удало ся тобі приєднати для нашого союза за останні два місяцї?

— Кілька соток.

— Не вжеж ти думаєш, що се досить і що з такою силою можна розпочати дїло?

— В Капуї, де ти є учителем, всї десять тисяч підуть за тобою, а як розпічне ся повстанє, то зі всїх сторін будуть утїкати раби до нашого табору.

— Так думаєш? Таж прецїнь они ще не знають, про що ходить, чого ми бажаємо, що ми за люди, якими средствами орудуємо до переведеня і здїйсненя нашої задачі.

Оба приятелї мовчали пару хвилин. Окноман дивив ся на Спартака не так ласкаво, як може радше лагідно, хоть слова єго звучали дивно і грізно. Нараз він знов озвав ся:

— Знаєш, Спартаку, від коли ти обезпечив свою сестру, ти став спокійнїйшим і сильнїйшим...

Та тут Окноман замняв ся, бо Спартак поблїд, як полотно, ударив ся долонею по чолї і кликнув: „О боги! А щож буде з нею?“

Нещасливий ґлядіятор, що під впливом любови до свободи та надії на недалеку і скору побіду забув на хвилю про цїлий сьвіт, нараз згадав на свою сестру і при

тій гадці склонила ся єго голова на груди, а серце стиснуло ся з болю і туги. Він знав, що на случай неудачі, єго сестра лишить ся в руках Римлян і ті схочуть зі злоби на ній мстити ся.

Ґлядіятор перебував в своїй души велику внутрішну боротьбу, о скілько можна було про се догадувати ся з єго тяжко дихаючих грудий і з судорожних рухів лиця.

Задумчиво і сумно, зложивши на окрест руки, глядів Окноман на свого друга. Вкінци Ґерманець перебив мовчанку і запитав тихим голосом: „Спартаку! Ти, видко, хочеш покинути нас?"

— Ні! Ніколи! Ніколи в сьвіті! — крикнув Тракієць, прокинувши ся, та видивив ся на Окномана своїми голубими очима, в яких блестіли слези; — ні! покину радше сестру, покину... все, все, тілько не покину справи гноблених, нещасливих, бідних, справи рабів! Ніколи! Ніколи в сьвіті!

По тих словах він взяв товариша за руку і повів єго на місце, де вже на них ждали товариші заговору.

Ґлядіятори окружили свого любимця, поздоровляли єго поданєм руки, та ждали, що він скаже.

Спартак випрямив ся і сказав:

— Наше положенє в Італії всім вам дуже добре звістне. Нас всіх жде смерть в цирках, тому ліпше нам гинути за нашу власну волю, як для забави наших ворогів! Ті люті зьвірі в людскій подобі бажають крови, нехай же они самі розітнуть нам жили своїми мечами, а тоді ми покажемо їм, що і у них кров така сама, як і у нас, що і они так само смертні, як і ми!

Відповідию на сї слова був голосний оклик одобреня, що довго не замовкав серед нічної тишини.

— Чи можемо остаточно ми вже раз надіяти ся, що по чотирох роках безнастанної, тяжкої, тайної роботи

вибила для нас година мести? — запитав один із учасників заговору.

— Так! — відповів Спартак. — Мій товариш, Арториск виїде завтра до Равенни і скаже Ґранікови, щоби він мав на поготовлю своїх 5.200 ґлядіяторів, які будуть першим леґіоном нашої армії. Другий леґіон буде зложений із 5.700 членів нашого союза, що находять ся в Римі. Над ними провід обіймеш ти, Крисе! Третим та четвертим леґіоном, що повстануть з 10.000 ґлядіяторів в Капуї, проводити буду я з Окноманом.

— Двайцять тисяч ґлядіяторів до борби! — крикнув з дикою радостию Окноман. — Двайцять тисяч... Знаменито, знаменито!.. Клену ся на богів ада, що ми побачимо, яка є кров у тих чванливих Римлян!..

— Тепер, коли ми вже про все знаємо — сказав Спартак — то заклинаю вас на нашу сьвяту справу, для якої ми тут зібрали ся: будьте осторожними і розумними! Не важте ся в одній хвилинці розбити справу, яка забрала нам чотири роки найтяжшої праці! Кождий невідповідний запал — був-би непростимим гріхом! Ми з Окноманом перші піднесемо прапор повстаня і постараємо ся несподіваним нападом заскочити Римлян так, що они потратять голови й не будуть знали, що робити. Тоді збирайте ся ви в Римі і Равенні, та приходіть до нас! До тої хвилї, доки не повстане Капуа, мусите бути лукаві і удавати спокійних, так як давнїйше!

По тих словах почала ся оживлена розмова, в якій брали участь майже всї присутні.

Ґлядіятори попращали ся та почали виходити із гаю в ріжних напрямах по двох людий, щоби не звернути на себе уваги прохожих.

VII. В великій небезпечности.

Тої самої ночи, коли відбули ся збори вождів в сьвятім гаю, повисло над головами ґлядіяторів нещасте, яке мало що не погубило їх цїлої справи. Хотяй, як видавало ся, були ґлядіятори дуже обережні, однак мимо того дійшла до конзуля вістка про намірене повстане в Капуї і він сейчас повідомив про те сенат. Сенат постановив чим швидше вислати гінців до начальника міста Капуї з приказом, щоби він сейчас окружив війском школу ґлядіяторів, забрав від них всю збрую і не випускав нікого з рабів на улицю. Можна уявити собі положене Спартака, коли він вернувши зі сьвятого гаю, дізнав ся від конзулевого невільника, що вже перед годиною виїхали гінцї з Риму. Одиноким, що лишило ся єму вчинити, було, дістати ся до Капуї швидше, як гінцї, упередити товаришів і вхопити за оруже. Треба було дорожити кождою хвилиною. Спартак з Окноманом рішились сейчас вийти з міста пішки, бо їхати дорогою було дуже небезпечно. В найблизшім селї купили они пару коний, та почали продирати ся бічними доріжками, а там де дорога була крута, що продовжувала подорож римским їздцям, там Спартак з Окноманом перелїтали на конях просто через поля. Так удало ся їм виїхати на головну дорогу і випередити римских гінців.

І тепер, коли они були вже близько мети, коли думали, що їм удало ся на цїлу годину випередити римских гінців, на дорозї в віддаленю 15 верств від Капуї, упав кінь Спартака і потягнув за собою їздця. При паданю Спартак вивихнув собі лїву руку. Не зважаючи на страшенний біль, він навіть не показав по собі, як страшно терпів.

Він дізнавав лише страшних мук на гадку, що місто прийти пів години швидше від ворогів, він прийде до школи ґлядіяторів пів години пізнійше. Коли Спартак підняв ся на ноги, не дбав про свою вивихнену руку, лише зітхнув тяжко і сказав жалісним, безнадійним голосом: „Все пропало!..“

Тимчасом Окноман зіскочив з коня, підбіг швидко до Спартака, і оглянувши єго руку, сказав:

— Як?.. Що ти кажеш?.. Чиж може все пропасти, коли твої руки ще не сковані ланцухами і коли ти можеш свобідно орудувати мечем?

Спартак стояв мовчки хвилину; доперва потім глянув на Окноманового коня і сказав:

— Пятнайцять верств!.. Нам лишило ся ще пятнайцять верств дороги, нехай же будуть забуті ворожі нам боги за те, що ми мусимо тепер зречи ся надії на скорший приїзд! Коли-би твій кінь міг перевезти нас обох вісім, або десять верств, то останні перебігли би ми пішки, та може прийшли-би ще на час!

Та коли они оглянули уважно коня і побачили єго безсильність і тяжке сапанє, то зараз зміркували, що сей кінь не довезе їх обох навіть через дві верстви. Тому рішили ся они зіставити коня і пішки бігчи до Капуї.

Тяжко описати, з яким неспокоєм пустили ся в дорогу оба ті мужі, втомлені, ослаблені, що через кілька днів майже нічого не їли. Они йшли мовчки, сумно, з блідими, зміненими лицями, облиті потом і з такою неімовірною скоростию, що меньше, чим за півтора години, були они вже під воротами міста. Тут задержали ся они на хвилю, щоби відітхнути та упорядкувати свою одіж, щоби не звернути на себе уваги сторожі, що стояла в воротах міста. Они бояли ся, що сторожа дістала вже була наказ, слідити за тими, що входять до міста,

і право, всїх підозрілих увязнювати. Коли Спартак і Окноман входили до Капуї, виглядали як цілком спокійні люди і старали ся, о скілько се було в їх силах, удавати таких, що йдуть не здалека.

Та як боязко било ся в них серце в груди. Лише зимні каплї поту, спливаючі по лици, зраджували сей їх неспокій і муку, яких они дізнавали. Спартак рішив ся на случай, коли-би їх сторожа не хотїла впустити, вхопити за меч, передерти ся через сторожу і бігцем летїти до школи ґлядіяторів. Він вірив в успіх, бо знав свою силу і силу свою товариша. Дванайцять старих жовнїрів, з яких складала ся сторожа, не могла-би устояти ся під їх скорими а тяжкими ударами. Та однак се очайдушне средство, було останним, за яке мав вхопити Тракієць, так що при зближуваню до воріт, єго серце, що ще нїколи не дізнавало страху, так сильно било ся, що він бояв ся, щоби єму не тріснула яка жила в грудях.

Коли підійшли до воріт, побачили, що два стражники спали, розтягнені на малих, деревляних лавочках, три иньші, сидячи, грали в кістки, а два останні балакали між собою, та шуткували з прохожих, що входили, або виходили з міста.

Коли Спартак і Окноман зближили ся, сказав один зі стражників:

— А!.. клену ся Юпітером, що ті два пройдисьвіти блїді, та змарнїлі, подобають на тїни, які що йно вийшли з ада".

— А щоби вас чим скорше розшарпали дикі зьвірі! — крикнув один стражник, що програв гру і забирав ся в друге попробувати щастя.

Тихо і мовчки йшли ґлядіятори дальше; они минули вже перший лук в воротах і збирали ся вийти з під другого та спішити прямо до міста, коли нараз на зустріч

їм вийшов з міста відряд, зложений з трийцяти жовнїрів, уоружених від ніг до голови. Коли жовнїрі задержали ся в воротах, начальник відділу закомендерував: „До збруї!“

Жовнїри вибігли швидко з воріт і хотяй в однїй хвилинцї змогли уставити ся в рядї, то начальник мав час пересьвідчити ся про нелад, що панував між сторожию.

Спартак і Окноман, увязнені на приказ начальника, подались кілька кроків в зад, та змірили себе бистрим поглядом, при чім Тракієць задержав праву руку Ґерманця, який хотїв вхопити за меч.

— То ви так сповняєте свою службу, дармоїди? — запитав остро начальник стражників серед глубокої тишини, що панувала під луками воріт. — То ви так сторожите, ледарі?.. Ґлядіятори грозять бунтом, треба конче заперти ворота, розставити сторожу і глядїти за всім так строго, як в воєннім порі, а ви місто того, граєте в кости, та вилїгуєте ся!

І звернувши ся до Спартака і Окномана він запитав їх, насупивши брови:

— Ви ґлядіятори?

— Ґлядіятори! — відповів сильним голосом Спартак, укриваючи з трудом своє зворушене.

— З ґлядіяторскої школи, розуміє ся само собою?

— Ти помиляєш ся, хоробрий начальнику! — відповів Спартак, в котрого очах блиснув луч надії — ми є в службі у коменданта міста.

— Ти знаєш мене? — запитав начальник Спартака.

— Я бачив тебе богато разів в домі нашого пана.

— Справдї так — сказав начальник, пильно вдивляючи ся в обох ґлядіяторів, яких великий ріст можна

було легко замітити, а за те, при вечірній темноті, годі було бачити їх лиця — справді, менї видає ся...

— Ми оба Ґерманцї, і услугуємо все жінцї нашого коменданта.

Спартак, що жив довший час в Капуї, відав найподрібнїйше про те, що діяло ся в містї і дуже добре знав обох ґлядіяторів Ґерманців, людий великого росту, які були в службі у коменданта.

— Дійсно так! — сказав начальник — ти говориш правду і тепер я вас пізнаю.

І по короткій мовчанцї, підчас якої оба ґлядіятори лекше зітхнули, начальник запитав Спартака: „А відки ви тепер йдете?“

Спартак відповів:

— З лїтного мешканя нашого пана, куда ми вчера проводили віз з дорогими річами.

— Красно! — відповів начальник, а потім звернув ся до Спартака та Окномана і запитав:

— А ви не знаєте нїчого про повстанє, задуманe в ґлядіяторскій школї?

— А звідки нам знати про те? — відповів Спартак голосом простодушного чоловіка, що не може говорити про те, чого не знає. — Коли-би навіть бутні та непокірні ученики тої школи задумали яку дурійку, то нїколи не говорили-би про те нам, яких щастю они завидують! Нам преції́нь так дуже добре у нашого людяного пана!.. Все те було так імовірне і Спартак говорив так переконуючо, що начальник повірив єму. Та мимо того додав він по хвилинцї:

— В кождім разї нам грозить нинї вечером повстанє, хотяй менї се видає ся дуже сьмішною річию, коли про те подумаю. Впрочім, нехай буде як хоче, то на кождий случай, я приказую вам, віддати свої мечі!.. Хоть з вами

добре поводить ся ваш пан, лїпше навіть, як яло ся поводити ся з такою зволочию. Давайте-ж мечі! Бо всеж ви, ґлядіятори, спосібні до всего... При тім приказї необережний і палкий Окноман мало що не знївечив всїх заходів Спартака і не привів їх обох до загибели.

Ґерманець вхопив гнївно за меч і витягнув єго, але Спартак вирвав від него зелїзо правою рукою і в тій самій порі не без труду і болю витягнув з ножен свій власний меч і оба подав начальникови. І в ту хвилю, щоби спинити Окномана від якого нерозважного дїла, він додав скоро:

— Не красно з твоєї сторони, що ти нам не довіряєш, і може бути, що за твоє недовірє наш пан не дуже буде тобі вдячний; на всякий случай маєш тут наші мечі і позволь нам поспішити в дім нашого доброго пана.

— З моїх поступків, мерзенний ґлядіяторе, я сам здам рахунок твому панови; а тепер щезайте оба з моїх очий!

Спартак вхопив праву руку Окномана, що тряс ся від гнїву, і поклонившись начальникови, пішов з Ґерманцем до міста та приспішав ходу, о скілько се було можливе, щоби не збудити підозріня. Після того, як оба ґлядіятори посували ся наперед, они почали замічати незвичайний рух і гамір в містї і більше чим коли небудь пересьвідчили ся, що їх справа стоїть близько пропасти і що они мимо всїх заходів, прийдуть за пізно до школи ґлядіяторів.

Та мимо сего, они звернули з головної улицї і бігцем добігли до кінця міста, де містила ся ґлядіяторска школа.

VIII. Повстанє в школї ґлядіяторів.

Ґлядіяторска школа находила ея в дуже глухій части міста. Від окружаючих домів була она відділена сильним муром, що був місцями на чотири, або пять сяжнїв високий. В серединї тої огороди построєно більше як десять камінних домів, призначених для ґлядіяторів. В кождім з них находила ся саля, в якій ґлядіятори вправляли ся звичайно в орудованю оружєм і в ґімнастицї, комнатки для мешканя та склад оружя. Але склад сей був замкнений сильними дубовими дверми з зелїзними засувами, а ключ від них був у начальника школи.

Того вечера, про який ми оповідаємо, лишили ся майже всї ґлядіятори в серединї школи, що було дуже дивним і незвичайним. Одні з них вправляли ся в ґімнастичних салях в орудованю деревяними шпадами, одиноким їм дозволеним оружєм; иньші знова, розсипані тут і там по дворі більшими купками, займали ся ґімнастикою, або сьпівали загадочні піснї, нерозумілі для наставників; чи мало їх громадило ся в кінци по коритарях, або лежало на своїх ліжках.

Хоть як старали ся ті нещасливі прибрати спокійний вигляд, то все, колиб хто таки вглянув уважно в їх лиця, міг-би зрозуміти, що они дізнавали страшного неспокою і були сильно зворушені в очікуваню якоїсь поважної подїї.

— Чому то ґлядіятори не виходять нинї на прохід? — запитав один наставник, кривий, безрукий, старий жовнїр другого жовнїра, якого цїле лице буле порізане близнами.

— А хто їх знає! Они, як здає ся, хочуть, против звичаю, перевести нинїшний вечер в стїнах школи.

— Клену ся Юпітером, що се дуже дивне!

— Так дивне, що я, по правді сказавши, не мало бою ся!

— Як то? чи ти боїш ся може якого бунту?

— Ні... по правді сказавши, бунту я від них не надію ся, щоби лише обійшло ся без яких небудь непорядків... хто там знає?..

— Клену ся всіми богами... у мене зачинають вже дрожати руки. І коли...

Тут солдат урвав та дав також знак товаришови, щоби мовчав, бо в тій хвили підійшов до них директор школи.

Оба жовнїри поклонили ся єму з почестию; директор зближив ся до них і спитав:

Чи не знає хто з вас, чому майже всї ґлядіятори лишили ся тепер дома, коли давнїйше в ту пору школа була майже все порожна?

— Не знаю... — промовив один із жовнїрів.

— Ми завважали се також і були здивовані не менше від тебе — відповів другий.

— Щож стало ся? — запитав директор насуплючи брови, а погляд єго був хмарний і жорстокий; — може они лагодять ся до якої бучі?

Нїхто з жовнїрів не відповів, та відповідь нїс вже єму один із єго рабів, блїдий, наляканий, що вів за собою гінця від коменданта, який перестеріг єго перед небезпечностию, що грозить не лише єго школї, але також місту а може навіть цїлій Італії.

На сю вістку обняла директора страшна тревога і він, немов ражений громом, стояв нерухомо та не промовив анї слова.

Коли стямив ся, приказав уоружити 250 жовнїрів і 250 рабів, що були в службі коло школи, але

так, щоби ґлядіятори не могли тих приготовань завважати. Уоружені дістали приказ йти до брами, що віддїлювала школу від міста, і там ждати на дальші прикази. В міру того, як жовнїри збирали ся, він ділив їх на менші відділи та висилав, щоби охоронювали склади оружя і ворота школи.

В скорі прийшли їм на поміч війска з міста, прислані комендантом, які в сей спосіб скріпили ще більше сторожу школи і оружя.

В часї тих приготовань підиймав ся між ґлядіяторами гамір; они громадили ся на подвірю більшими кругами і палко ромовляли з собою:

— Сторожа окружає склади оружя!..

— Ми зраджені!..

— Они знають про все!..

— Ми пропали!..

— Коли-б був між нами бодай Спартак!

— Нї він, нї Окноман не прийшов, їх певно розпняли в Римі!..

— Горе нам!

— Чи-ж не змилують ся над нами боги?

— Замикають ворота!..

— А у нас нема оружя!..

— Оружя! Оружя!..

Вскорі гамір тих десяти тисяч бішено-крикливих голосів, так зріс, що перемінив ся в якийсь зловіщий гук, подібний до реву розбурханого бурею моря. Доперва по великих заходах тих, яких Спартак в своїй прозорности назначив провідниками ґлядіяторских відділів, ґлядіятори почали успокоювати ся і розміщувати ся на своїх місцях. Шум і гамір стихали, а в школї настав знов як найбільший лад.

Часть тих провідників пішла до ґімнастичної салї, щоби рішити, що належить зробити для спасеня сьвятої справи, якій служити присягли всї торжественно.

Все те, про що ми розказали , дїяло ся саме в ту пору, коли Спартак і Окноман по так великих трудах і небезпечностях зближили ся остаточно до школи. Они задержали ся, коли побачили при сьвітлї смолоскипів блискучі шеломи римских жовнїрів.

— Жовнїри! — шепнув Окноман до Спартака.

— Так! — відповів Спартак, а єго серце з болю стиснуло ся.

— Значить ся, вже за пізно!.. Школа окружена... Щож нам робити?

— Пожди!

І подумавши хвильку, сказав він до Окномана:

— Стій і мовчи!

І з незвичайною обережностию, тихо, тихенько йшов він в напрямі до того місця, куди перед тим переходили жовнїри.

Тракієць ступив шість, або сім кроків, задержав ся і напруживши слух, почув тихий шум; потім підніс долоню правої руки до очий і почав уважно вдивляти ся в темноту. По хвилинці міг він розпізнати чорну товпу жовнїрів, що спішили на конець улицї.

— Они почали окружати школу; тепер віддїли жовнїрів йдуть собі на зустріч з обох кінців улицї. Ми більше обзнакомлені з тими крученими стежками і прийдемо десять мінут скорше до стїни, що окружає школу від міста. Там она висока на 4 сяжнї. Туди ми дістанемо ся до школи.

І дїйсно так стало ся, як Спартак передвидів. Він не гаїв часу, перебіг з Окноманом скоренько темні улички та підійшов до того місця шкільної стїни, про яку они

недавно говорили. Окноман зі зручностию, якої не можна було сподїватн ся по его величезній постати, почав драпати ся по нерівних камінях старої стіни, вилїз на верх, і сїв на мурі. Потім почав спускати ся на другу сторону, а се було труднїйшою і небезпечнїйшою річию. Ледво Ґерманець став зникати з очий Спартака, як сей останний, держачись за ріг каменя, що виставав зі стіни, почав також лїзти по тій прикрій драбинї. Він пригадав собі на свою вивихнену руку аж тодї, коли почав нею придержуватись муру. З великого болю, якого тепер дізнав, він голосно крикнув, а що не мав сили держати ся, упав бідолаха на взнак на землю.

— Що стало ся, Спартаку? — запитав з другої сторони стїни тихим шепотом Окноман, який зіскочив вже на землю.

— Нїчо... — відповів Тракієць, що успів вже піднятн ся, а заглушивши в собі біль, спричинений рукою, почав знов драпати ся по стінї. — Нїчо!.. моя вивихнена рука.

— Ах! божу ся всїми семи зміями ада; — крикнув Окноман. — Правда!.. а ми про те забули. Пожди на мене, я знов вилїзу на стїну і поможу тобі. І кажучи те, він почав вже підлазити по стїнї коли почув голос Спартака.

— Нїчо... Нїчо... Кажу тобі, що нїчо... не труди ся... за хвилю і я дістану ся до тебе.

І справдї в сю мить побачив Окноман мужну стать Спарпака, а по хвилинї Тракієць з такою скоростию, як коли-би злїзав по щеблях вигідної драбини, спускав ся тепер з каменя на камінь і вкінци зіскочив на землю, та підійшов до Ґерманця.

Окноман підбіг до него і хотїв оглянути его руку, але задержав ся, переляканий блїдим лицем і страшно

розширеними, немовби скляними зріницями товариша, що був через те більше подібний до мари, як до чоловіка.

— Спартаку! Спартаку! озвав ся він шепотом і з такою ніжностию, якої не можна було по нім сподівати ся. — Спартаку... ти терпиш великий біль, більший, як чоловік може видержати... Спартаку, ти ще зімлієш... сядь тут...

При тих словах Окноман з любовию обняв его своїми руками і старав ся его посадити, опираючи Спартака плечима о стіну.

Спартак зімлїв дїйсно з великого болю, визваного тим напруженем, з яким він мусїв придержувати ся слабою рукою. На его лици, що подобало на лице мерця, видно було тут і там каплї зимного поту. Его страшно блїді губи дрожали судорожно, а з поза его сильно затиснених зубів добував ся від часу до часу тихий стон. Ледви Окноман опер его о стїну, коли нараз голова Спартака повисла на грудях.

Він виглядав як мертвий.

Зворушений Ґерманець, стояв кілька хвилин, та з розпукою дивив ся на свого побратима, не знаючи, що має робити. Та небавом рішив ся на щось. З найбільшою обережностию взяв він лїву руку Спартака, піднїс еї поволи, обнажив та засукав рукав плаща. Коли побачив, що рука дуже опухла, подумав, що дуже добре було би тепер зробити перевязку. Він опустив руку Тракійця і почав видирати крайку зі свого плаща.

Але стрясене, якого дізнав Спартак при опаданю руки на землю, спричинило ему страшенний біль; він застогнав, порухав ся, з трудом вітворив очи і поволи почав приходити до памяти. Біль позбавив его чутя, біль привернув ему сьвідомість.

Ледви Спартак опамятав ся і скупив свої гадки, сейчас зірвав ся на ноги і крикнув гірким, насьмішливим голосом:

— Добрий герой з мене! Клену ся Юпітером, Спартак замінив ся в нездарну бабу! Наші братя гинуть під ударами жовнїрів, наша справа перед самою виграною пропадає, а я омлїваю.

З трудом удало ся Окноманови пересьвідчити єго, що все довкола ще спокійне, що они приспіють ще на час, щоби уоружити ґлядіяторів, що єго зімлїнє тревало не довше, як дві мінути і вкінци, що стан єго руки був дуже небезпечний.

Кажучи те, Ґерманець обвязував сильно руку Спартака і при помочи крайки перевязав єї на грудях. Коли скінчив, сказав:

— Так будеш менше терпіти. А для Спартака вистане одна права рука, щоби бути непобідимим.

— Коли би нам лише удало ся дістати мечі! — відповів Тракієць і подав ся швидко до найблизшого дому школи.

На дворі стояли мовчки дві когорти[1]) ґлядіяторів, які зараз пізнали Спартака і Окномана. В рядах озвали ся голоси радости і надії.

— Мовчати! — крикнув Спартак своїм сильним голосом.

— Мовчати! — повторив Окноман.

— Мовчіть і уважайте на порядок! тепер не пора на неумістні крики! — додав Спартак.

І коли настало глубоке мовчанє, він запитав:

— Де ваші начальники і дорадники?

— Они радять в сусїднім домі, що робити, бо і школа окружена римскими війсками і склади оружя мають сильну сторожу.

---

[1]) Когорта числила 600 людий.

— Я знаю про те, відповів Спартак і обернувши ся до Окномана, додав: — Підем туди до них.

Потім звернув ся ще до тисячки ґлядіяторів, зібраних на подвірю і сказав:

— На імя всїх богів неба і ада я приказую вам, заховувати порядок і тишину!

Скоро війшли они до салї, де при сьвітлї кількох смолоскипів сидїло двіста наймужнїйших ґлядіяторів — членів головного совіта „Союза гноблених".

— Спартак! — крикнуло трийцять людий, заскочених милою несподїванкою.

— Ми пропали! — сказав один з них.

— Ще нї — відповів Спартак, — коли нам удасть ся дістати в наші руки хоть один склад оружя.

— Ти чи зможемо ми се?

— Ми безоружні!

— Та й небавом нападуть на нас римскі жовнїри!

— І порубають нас на кусники...

— Маєте смолоскопи? запитав Спартак.

— Так, найде ся триста пядесять, або чотириста.

— Се буде нашим оружем! — крикнув Спартак а єго очи заяснїли радостию. За хвильку він додав:

— Зі всїх десяти тисяч ґлядіяторів, що є в тій школї, ви без сумнїву найхоробрійші і найсильнїйші. Ви повинні довести нинї, що ваші товариші, вибравши вас начальниками, дїйсно не помилили ся. Чи ви готові на все?

— На все! — відповіло одноголосно двіста ґлядіяторів.

— Чи ви безоружні будете навіть бороти ся з уоруженими?

— Будемо! — крикнули з ще більшим запалом ґлядіятори.

— Коли так... то давайте смолоскипи, запалимо їх і кинемо ся з ними на сторожу при найблизшім складї оружя, проженемо єї, спалимо двері і у нас буде тілько оружя, кілько потреба до того, щоби віднести повну побіду. Нї! Ще не все пропало, коли у нас є віра і рішучість, або побідити, або вмерти!

Блїде лице відважного Тракійця засіяло тодї якимсь особлившим блеском. Єго очи блестїли, з єго постати пробивало ся одушевленє. Віра, що розпалила того обезсиленого та утомленого чоловіка, швидко удїлила ся і другим двіста ґлядіяторам, що зійшли ся в тій сали.

Всї, як один муж, побігли за смолоскипами, які за радою Спартака вже давно були приготовлені і переховували ся по ріжних поміщенях школи.

Коли начальники радили ся, ґлядіятори стояли дальше мовчки на дворі і ждали на вислїд нарад. Їх огортав то страх, то надія.

Але і Римляни не тратили даром часу. Они окружили сильною сторожию всї склади оружя, заняли всї виходи зі школи і тепер збирав ся комендант повести останних, знаменито узброєних 500 жовнїрів, яких мав ще під рукою, впрост на ґлядіяторів, та присилувати їх, щоби розійшли ся. В тім самім часї, коли Спартак, Окноман і товариші були вже готові, щоби вдерти ся на коритар, до якого виходили двері оружного складу, розніс ся серед нічної тишини звук труб і коли мовчанка тревала дальше, окличник заявив, що коли ґлядіятори після третого завізваня труб не розійдуть ся, то війско розжене їх силою.

Спартак стояв короткий час нерухомо з задуманим, страшним лицем, та з очима, спущеними в долину, як чоловік, що сам себе питає о раду. Вкінци він звернув ся до своїх товаришів і сказав:

— Коли поведе ся нам захопити хоть один склад оружя, то найдені там мечі станутъ на те, щоби заволодіти і прочими складами школи і ми побідимо. Коли-ж не успіємо, то лишає ся нам ще одно средство, щоби спасти нашу справу. Нехай часть провідників верне до наших товаришів, що ждуть на дворі і як они не почують через чверть години нашої пісні, то нехай прикажуть всїм розійти ся мовчки на свої місця. Се буде знаком, що ми не могли добути оружя. В такім разї ми постараємо ся в який небудь спосіб вирвати ся зі школи, дістанемо ся до найблизшого шинку, узброїмо ся в то, що попаде під руки, поборемо всї перешкоди і в числї сто, чи шісдесяти, чи трийцяти, коротко кажучи всї, хто лишить ся живим, зійдемо ся на горі Везувію і там підіймемо прапор повстаня. Туди нехай найкоротшою дорогою приходять до нас всї наші братя, чи узброєні чи безоружні, чи гурмою, чи поодиноко. Звідтам пічне ся війна всїх гноблених против гнобителїв! А тепер!.. вперед!..

І разом з Окноманом він перший влетїв на коритар. В однїй хвилинї кинув ся він на жовнїрів, яких начальник, старий калїка, однорукий жовнїр, кричав, ждучи нападу: „Вперед! Но! вперед... мерзенні ґлядіятори! впер...“ Але не успів докінчити, бо Спартак витягнув свою руку, уоружену великим, горючим смолоскипом і нанїс єму ним удар просто в рот.

Старий жовнїр заревів і відсунув ся. Спартак і Окноман, як голодні тигри, нападали на жовнїрів, разом з двома иньшими товаришами, бо в вузкім коритарі годї було в однім рядї бороти ся більше, як чотиром.

Скоро прогнали они жовнїрів від дверий. Сотка ґлядіяторів, узброєних смолоскипами, втиснула ся поволи до сїний і почала убивати жовнїрів, з яких богато ослїплених і обезоружених спасало ся утечию. Друга часть

ґлядіяторів складала смолоскипи коло дверий оружного складу, щоби їх спалити і дістати ся в сей спосіб до внутра.

Тимчасом комендант велїв трубіти третий раз і коли побачив, що ґлядіятори не розходять ся до своїх комнат, приказав жовнїрам кинути ся на безоружних.

Настала страшна хвиля: воздух наповнив ся криками, проклонами і стонами; ґлядіятори попали в нелад від граду тяжких ударів, та почали відступати ся до ріжних виходів подвіря з криком:

— Оружя!.. Оружя!.. Оружя!..

Але ударі мечів падали на них дальше і небавом відступоване ґлядіяторів перемінило ся в утечу і в загальний заколот.

Коли в сей спосіб комендант розігнав ґлядіяторів, пішов зі своїм військом до складу оружя, якого двері почали вже горіти. Коли побачив, що мечі нїчого не вдіють против смолоскипів, він приказав жовнїрам уживати копій.

Товариші Спартака були приневолені подати ся в зад, але що се були люди більше хоробрі і досьвідчені, тому їх відворот відбував ся порядку. Бороначи ся против Римлян смолоскипами, они виймали копія з тїл убитих і ранених, та пускали їх в рух з незвичайною зручностию.

Коли Спартак вийшов з коритаря, побачив на дворі безладну утечу ґлядіяторів і по пронибаючих криках і стонах пізнав, що тут тепер все утрачене і що остає ся лише одна дорога до спасеня, — видерти ся зі школи і втїкати на гору Везувій.

І він крикнув сильним голосом:

— У кого є мечі, нехай лишає ся тут і боронить, як можна лише найдовше виходу перед жовнїрами.

Невеличке число ґлядіяторів, яким удало ся в часї боротьби відібрати мечі від Римлян, згромадило ся коло коритаря і боронило єго в розпуці.

— Ходіть за мною! — крикнув Спартак до прочих ґлядіяторів, вимахуючи високо смолоскипом.

І разом з Окноманом, скорим кроком пішов він до того місця стіни, де вузкі двері, що стояли, не знати, кілько літ заперті і завалені, були тепер для ґлядіяторів одиноким виходом.

Але щоби спалити ті двері, треба було-б ждати пів години, а за той час могли жовнїри заволодїти коритарем і підійти в той спосіб до стіни. Розбити двері годї було без сокир і молотів. Щож робити? В який спосіб можна би найскорше вітворити сей вихід? В тім завважав Окноман марморний стовп і звертаючи ся до товаришів, крикнув: „Найсильнїйший нехай прийде сюди!“

Кількох ґлядіяторів вийшло наперед. Вибравши одного з них, що був такого великого росту, як він сам, кликнув Окноман, показуючи на стовп:

— Бери-но, побачимо яка в тебе сила! — і сам вхопив за стовп з другої сторони.

Оба піднесли ту величезну камінну брилу, розгойдали еї з невеликим трудом та з цїлою силою ударили нею в двері, які затріщали, упали на землю і розлетїли ся на дрібні кусники. Ґлядіятори запалили свої смолоскипи, пішли за Спартаком вузкими дверми і опинили ся на улицї.

Тихо і осторожно підійшли они до недалекого шинку, якого властитель вийшов їм на зустріч.

— Ну, щож?.. Які новини?.. Як веде ся бійка?.. — запитав він.

Але Спартак, місто відповіди, різко сказав:

— Дай нам все оруже, яке лише найде ся в тебе а також всї знаряди, що в руках, приведених до розпуки людий, можуть стати смертоносними.

По тих словах він підбіг до печі, та взяв рожен, а Окноман стягнув гак, що висів на стінї і набрав цїлий оберемок колів, вил, ножів, кіс, почім оба вийшли зі шинку та стали роздавати се оруже товаришам.

Коли узброїли ся, Спартак перший, а за ним его товаришї пустили ся в напрямі до тої улицї, де стояли римскі жовнїри.

Варта не успіла ще дати знаку про небезпечність, як ґлядіятори кинули ся на Римлян з завзятем диких зьвірів та задавали їм немилосердні ударі, валили, ранили та убивали.

То була бійка, що тревала лише короткий час, але ґлядіятори з такою силою та завзятостию нападали на своїх ворогів, що ті почали утїкати.

Спартак, подумавши хвильку, сказав:

— Тепер половина з нас мусить лишити ся тут, щоби через пів години здержувати римских жовнїрів, що можуть прийти на поміч, а за той час друга половина буде могла передерти ся через мійску браму.

— Я лишу ся! — закликав Окноман.

— Нї! ти поведеш наших на Везувій, а я лишу ся тут.

— Сего нїколи не буде! Коли я умру, ти можеш вести війну дальше, але якби ти погиб, то все пропало.

— Йди ти! Йди ти, Спартаку! — кликнуло кілька голосів. — Ми лишимо ся тут з Окноманом.

В очах Спартака заблисли слези, на вид тої благородної любови і привязаня. Він протягнув руку до Ґерманця і сказав:

— Прощай!.. Жду вас на Везувію!..

IX. На Везувій!

Не минуло дві години, як Спартак був вже зі своїм віддїлом за містом, і підходив до двора одного богатого Римлянина. Коли задзвонив, вийшов до воріт старий Грек, на пів сонний, та сказав: „А щоби Юпітер скарав того напастника, що сьміє вертати в так пізну пору. Не буду єго жалувати і донесу про се завтра управителеви“.

— Най боги будуть милосердні для тебе і нехай помагають тобі у всїх починах! — відповів Спартак також по грецки.

— Ми ґлядіятори, Греки, такі раби, як і ти, вийшли з Капуї, щоби оповістити загальну свободу. Тому вітворай нам зараз і не зневолюй нас, ужити сили, бо инакше лихо буде з тобою!

Невільник вітворив уста, вибалушив очи та стояв здеревілий і був подібнїйший до мари, як до живого чоловіка.

— Чи вітвориш вже раз, трусливий старче, бо я прикажу сейчас виважити ворота!

Не було що робити. Старець послухав. Коли лише ґлядіятори ввійшли до двора, Спартак приказав заперти ворота і поставив коло них свою сторожу. Відтак велїв він попросити управителя, успокоїв єго, що анї він, янї єго пан не понесе нїякої шкоди, та попросив єго, щоби він добровільно заосмотрив єго віддїл в припаси, потрібні до житя.

Зараз винесено для ґладіяторів з пивниць вино і поживу. На приказ Спартака, кождий з них взяв з собою припасів на три дни. Сам Спартак майже нїчого не їв, хоть від доби анї не їв, анї не спочивав хотьби хвилину.

В тім дворі був між рабами один лікар Грек, що обовязаний був лічити невільників, а також і пана, коли сей приїздив до двора. Лікар оглянув уважно руку Спартака, вправив на своє місце вивихнену кістку, обложив руку дощинками і обвязав єі перевязкою. Відтак заявив він, що Спартак мусить конче відпочити, бо в противнім случаю єму грозить запалене, тим більше, що він вже і тепер має пропасницю, яку спричинили утома і тревога останних днів.

Спартак видав найточнїйші розпорядженя, поклав ся до вигідної постелї та переспав до рана.

Коли він встав оживлений і скріплений сном, сонце осьвічувало вже своїми ясними лучами гарну лїтну палату і окрестні гори, що окружали єї зі всїх сторін.

Коли вийшов ни двір, зібрав перед домом всїх невільників, що служили тамошному панови, та удав ся до вязницї, що містила ся при кождім римскім дворі. Там саджали за провини всїх рабів, що працювали звичайно в зелїзних ланцухах. Коли випустив з вязницї около 20 нещасливих невільників, та зняв з них ланцухи, тодї вернув ся разом з ними до прочих невільників і там в горячій, сильній промові пояснив їм причину свого походу і ціль, для осягненя якої ґлядіятори посьвятили своє житє.

— Хто з вас хоче бути вільним — так закінчив він свою промову — хто понад рабство висше ставить почестну смерть, з мечем в руках, на полю борби, за свободу, хто почуває себе досить сьмілим, щоби в кождій хвилї наложити головою і на стілько витревалим, щоби перетерпіти всї тягарі і труди війни против могучих Римлян, сей нехай бере в руки перше-ліпше оруже і йде за нами!

Ся промова викликала глубоке вражінє в души тих нащасливих, пониженних рабів. Серед одушевлених окликів і сліз радости більше як 80 людий вхопило за топори, вила, коси, та тризубці і зложило присягу, якою з'обовязували себе всї члени „Союза гноблених".

Спартак уставив в ряд свій малий відділ, оглянув єго і показало ся, що разом з тими, які що-й-но пристали до него, мав вже 150 людий.

О десятій годині рано відділ ґлядіяторів рушив дальше і по осьмигодиннім маршу підійшов до околиць ґорода Неаполя, де на приказ Спартака, задержав ся на хуторі одного богатого Римлянина. Тут повторило ся те саме, що і в попереднім дворі. Відітхнувши, він вибрав ся в дальшу дорогу в супроводї нових пядесяти рабів і ґлядіяторів.

Цілу ніч йшов відділ наперед, оминаючи більші дороги, а продираючи ся лише стежками між полями і виноградами. По дорозї задержував ся у всїх дворах і хуторах, щоби візвати до повстаня рабів і забрати оружє, яке лиш було.

Так підійшли они до підніжа гори Везувія.

Коли Спартак опинив ся тут, почав уважно дивити ся на вершок, щоби пересьвідчити ся, чи стежка, по якій они доси йшли, доходить аж до самого вершка гори. Але корчі, що ставали що раз густійшими, в міру того, як ґлядіятори зближали ся до гори, не дозволяли єму оглянути крутої стежки. Тому рішив по розвазї Спартак вислати кількох звинних ґлядіяторів, щоби оглянули дорогу. А сам з більшою частию відділу почав обходити доокрестні двори і лїтні мешканя, та увільняв всюда рабів і збирав оружє.

Сїмдесять людий лишило ся на місци, куди до полудня мали прибути всї прочі ґлядіятори.

Все зроблено так, як приказав вожд повставших рабів.

Коли післанці, зійшли з вершка гори, застали вже на условленім місци Спартака, що успів за той час зібрати ще двіста рабів.

Тепер було вже у него 500 людий, з яких він утворив пять відділів, в кождім по сто людий. Перша сотка складала ся з наймолодших і найсильнійших ґлядіяторів, що добре уміли орудувати оружєм і були найліпше узброєні в мечі і копії. Кожда сотка ділила ся на десятки. Начальників над ними, сотників і десятників, вибрав Спартак зпоміж ґлядіяторів, що втікали з ним з Капуї, бо він знав їх вже довше і длятого їм вповні довіряв.

Післанці розслідили, що дорога на гору є дуже крута і що при самім верху она цілком щезає і що спинати ся дальше є дуже стрімко і трудно.

— Прецінь раз! — крикнув Спартак — по тілько неудачах боги починають нам помагати! Там, на тих верхах, де орли вють гнїзда і де ховають ся зьвірі перед переслїдуванєм людий, там водружимо́ знамя свободи. Там розложимо ся табором і будемо ждати, поки не зберуть ся до нас наші братя. Ліпшого місця доля не могла нам дати. Вперед!

В тім часї, коли ґлядіятори по стежці спинали ся на верх Везувія, Спартак закликав до себе девять певних товаришів, заосмотрив їх в гроші і приказав йти ріжними дорогами: трем до Риму, трем до Равенни, трем до Капуї, щоби повідомити товаришів в тих містах, що Спартак з 500 жовнїрами розтаборив ся на Везувію і взиває всїх, щоби як найскорше спішили до него, та разом бороли ся за свободу.

По двох годинах тяжкого спинаня відділ дістав ся на обширну поляну. Тут приказав Спартак задержати ся і підчас коли єго товариші відпочивали, він обійшов поляну доокола і рішив, що єї можна вибрати на місце під табор.

І справдї, тяжко було найти догіднїйше місце. З одної сторони притикала поляна до ряду високих неприступних скал, з другої була страшенна круча, по якій не то люди, але і дикі кози не могли-би вдирати ся на гору.

Таким способом они могли сподївати ся нападу лишень з тої вузкої стежки, по якій сами прийшли.

Спартак післав зараз кількох людий до поблизького лїса по дрова, щоби на ніч розпалити костри, бо на такій висотї і при такім зимнї по ночах було дуже холодно.

Відділ ґлядіяторів і рабів, утомлений походами послїдних днїв, попав скоро в глубокий сон і коли на небі засіяли перші зьвізди, то на цїлий полянї панувала найбільша тишина. Костри, тріскаючи і палахкотячи, осьвічували сплячих ґлядіяторів.

Не спав один Спартак. Він сидїв нерухомо на темній скалї, та дивив ся в даль. Єго думки блукали далеко-далеко. Він згадав на свою рідну Тракію, на свої дитячі лїта, на давне минуле щастє, що щезло, як сон. При тім споминї прибрало єго лице спокійний і ясний вигляд, та небавом оно знов захмарило ся й посумнїло. Він пригадав собі на часи римского нападу, на кроваві борби, на пораженє Тракійцїв, на знищенє свого дому та достатків і на рабство всеї родини...

Спартак сгрепенув ся: єму здавало ся, що почув якийсь шелест. Він почав прислухувати ся, але кругом все було тихо і лише подуви гірского вітру від часу до часу колисали листєм дерев.

Спартак звернув ся до костра, думаючи відпочити перед завтрішним днем і знов почав прислухувати ся. — „На гору підходять жовнїри!..“ промовив він. Коли-ж підийшов на конець площі, нахилив ся наперед і сказав:

— Вже! Я не думав що так скоро!

Спартак не успів ще дійти до нічної сторожі, коли серед нічної тишини роздав ся чистий дзвінкий голос вартівника, поставленого ним раньше.

— Хто йде?..

І зараз опісля пронїс ся грімкий поклик:

— До оружя!

Вмить вартівна сторожа ґлядіяторів була на ногах. В тій хвильцї підийшов до неї Спартак. Він держав в руцї голий меч та сказав спокійно:

— На нас хочуть напасти, але з тої сторони не вийде на верх анї один.

— Анї один не вийде на верх, — повторили ґлядіятори, мов відгомін. Але яке було здивоване всїх, коли в відповідь на оклик вартівника, они почули голос Окномана:

— Товариші! се я і наші братя!

Легко уявити собі радість Спартака. Він кинув ся на зустріч Окноманови і оба ґлядіятори почали обіймати ся так, немовби не бачили ся богато лїт.

— О, мій любий Окномане! — кликнув Спартак, — я не надіяв ся так скоро тебе побачити.

— Не думав і я — відповів Ґерманець, та гладив русяве волося Спартака і цїлував его сердечно в лице.

Коли проминули перші хвилї радости, Окноман оповів, як підчас нічної борби коло школи, погибло майже трийцять его товаришів і як з прочих сто двайцяти лише частинцї повело ся разом зійти ся і в ночи вибрати ся в дорогу.

Не дуже давно стрінули ся они з одним із гонців, висланих Спартаком до Капуї, і від него дізнали ся, де Спартак і єго товариші розложили ся табором. Велика була радість в таборі ґлядіяторів. До пізної ночи вели ся розмови та випитуваня товаришів, доки они вдоволені і щасливі не уснули кріпким сном.

Рано оглянули Спартак і Окноман свої відділи, приказали наскладати по берегах поляни цілі купи каміня, на случай нападу Римлян, та заосмотрили ся в дрова для кострів і в поживу. Так минув цілий день і слідуюча ніч. Але над раном другого дня обудив ґлядіяторів крик вартівників, які взивали їх до збруї.

Тепер, дійсно, приближало ся около тисячі римских жовнїрів під начальним проводом Сервілїона. Скоро лише показало ся римске війско, ґлядіятори обкидали єго градом каміня.

— Вперед! ради Юпітера вперед! Відважно! — кричав Сервілїон, ідучи на переді.

— За хвилю ми будемо в таборі тої зволочи і порубаємо єї на кусники!

Не зважаючи на град каміня, що на них з гори летїло, Римляни посували ся на верх аж до самого валу, де остаточно могли вже ужити оружя.

Ґамір і крик побільшали ся, борба ставала ся кровавою.

За той час стояв Спартак на вершку гори і наглядав над борбою.

Зором розумного полководця змірив він обі противні сторони і зрозумів, яку велику непростиму помилку зробив єго противник, Сервілїон, ведучи до штурму свій відділ по вузенькій стежці, де могло станути рядом не більше як девять людий, коли ціла проча товпа мусїла стояти бездїльно під влучними ударами ґлядіяторів. Сей-

час вихіснував він помилку Сервіліона і уставивши своїх жовнїрів на цїлім краю площі, приказав їм безнастанно кидати камінями на нападаючих Римлян. — За чверть години, — сказав Спартак, — Римляни кинуть ся до утечі і ми порубаємо їх на кусники!

Се, що Спартак приповів, здїйснило ся вповні.

Через той час, коли Сервіліон з кількома відважнїйшими старав ся перебити собі дорогу до табору ґлядіяторів, все проче війско стояло бездільне і безрадне під густим градом каміня.

Вскорі почав римский відділ хитати ся і подавати ся в зад. Надармо домагав ся Сервіліон від своїх жовнїрів неможливого; він приказав їм стояти на місци, не зважаючи на брили каміня, що спадали на них зі всїх сторін.

В перших рядах наставало що раз більше замішанє і вкінци цїле війско пустило ся в безладну утечу, при чім передні ряди тиснули задні, та не були в силї задержати ся до самого підніжа гори. Ґлядіятори йшли слїдом за ними. Коли римскі жовнїри добігли до вільного місця, Сервіліон почав взивати їх до себе, але они, переслїдувані ґлядіяторами, розбігли ся на всї сторони і тілько тут і там удало ся начальникам зібрати довкола себе невеличкі віддїли. Тай й ті не могли довго остояти ся перед ґлядіяторами і коли погиб Сервіліон від меча Спартака, Римляни почали поспішно утїкати.

З тою хвилею скінчила ся борба, а почала ся правдива різня.

Римске війско розбито. Більше як чотириста жовнїрів лежало мертвих. Триста людий полонено і на приказ Спартака відібрано їм оружє та пущено на волю. Ґлядіятори утратили не більше як трийцять убитих і начислили до пядесяти ранених.

Вскорі вернули побідники до свого табору на Везувій, забравши з собою все оруже Римлян.

X. В засїдцї.

Вістка про поражене двох римских когорт рознесла ся блискавицею по всїх дооколичних містах, та викликувала всюди страх і тревогу.

Лише в однім Римі не придавано повстаню ґлядіяторів поважного значіня. Римский сенат був тодї занятий важнїйшими справами. На сходї і на заходї узброїли ся против Римлян їх сусїди і всї війска були вислані на границю.

На численні домаганя міст, що лежали близько Везувія, римский сенат рішив вислати на ґлядіяторів шість когорт, с. є. близько три тисячі людий, під проводом славного і розумного полководця, Клявдия Ґлябра.

Заким Клявдий упорядкував свої когорти, війско ґлядіяторів бистро росло на числї. Заволодївши Везувієм і сусїдними рівнинами, Спартак що дня відбував зі своїм війском военні вправи. Він учив їх здвоювати ряди, лучити ся, творити боєві колюмни і таке иньше. З труб і рогів, відібраних від римских жовнїрів, зложив він маленький відділ музикантів, та успів приготовити своє маленьке війско до неминучої борби. Від сусїдних пастухів і рубачів дізнав ся Спартак, що Римляни зближають ся до єго табора. Він мав дуже точні вісти про число своїх ворогів. Він зрозумів, що з тисячию своїх жовнїрів він не буде в силї бороти ся в вітвертім полю проти трех тисяч Римлян і длятого рішив ся очікувати нападу в своїм таборі на Везувію. Здавало ся, що Клявдий дійсно збирав ся атакувати Спартака. Около полудня сотня

легко уоруженит римских піхотинців почала з обох сторін стежками підходити на гору. Коли Римляни приближили ся до табору ґлядіяторів, пустили туди цілу хмару стріл, але не спричинили більшої шкоди, бо віддалене було досить велике. Та все таки кількох ґлядіяторів було ранених.

Спартак хотїв вже кинути ся на римских стрільців, але они скоренько відступили та, по видимому, зрікли ся нападу на табор.

Клявдий післав їх на Везувій лише для того, щоби вивідати ся, чи ґлядіятори не покинули свого табору. Коли він пересьвідчив ся, що они все ще на горі, затер весело руки. Він зрозумів, що може побідити ворога его власним оружем.

— Миш в норі! За пять днів они всї здадуть ся! — сказав він.

І лишивши у підніжа гори дві когорти під проводом Мессалї, Клявдий пустив ся з чотирма прочими когортами на верх, в напрямі до табору ґлядіяторів. Коли дійшов до того місця, відки починала ся вже одинока кручена і вузка стежка, по якій можна було спинати ся дальше в гору, він приказав там своїм жовнїрам розложити ся табором. Тимчасом і Мессаля повів свої когорти довкола гори і по кількох годинах станув по другій сторонї гори. По дуже прикрій дорозї він підняв ся на гору до того місця, де обриви і урвища тамували дальшу дорогу і тут приказав станути табором.

Тим способом до вечера Клявдий і Мессаля заняли одинокі дороги, по яких мали спустити ся ґлядіятори. Здавало ся, що миш дійсно попала в лапку.

На розсьвітї другого дня, Спартак, обходячи після звичаю, варти, завважав ворожий табор Мессалї. Він не міг бачити війск Клявдия, які розтаборили ся на

противнім боці гори і були заслонені лісом, але мимо того він від разу пізнав плян Ґлябра.

Щоби пересьвідчити ся про правдивість свого здогаду, Спартак почав з двома сотками спускати ся стежкою в долину, та дуже скоро найшов на передну римску сторожу і побачив досить великий римский табор.

При появі ґлядіяторів Римляни кинули ся наперед, та обсипали стрілами відділ Спартака. Але нещасний Тракієць, пораженний гадкою про те, що він замкнений зі всїх сторін і що нехибно мусить згинути, не рухав ся з місця і не замічав стріл, що літали довкола него зі свистом. Доперва слова одного десятника опамятали єго:

— Спартаку! Що приказуєш? Чи йти вперед і бороти ся, чи завертати?

— Завертати, завертати! — відповів сумно Тракієць.

Ґлядіятори почали скоро виходити на гору. Задумчиво і поволи йшов за ними Спартак, з головою похиленою на груди.

Якийсь час гнали Римляни за ґлядіяторами та обкидували їх стрілами, але вскорі, на приказ свого начальника, вернули ся назад.

Коли Спартак дістав ся на площу, завізвав до себе Окномана і Арторикса. Він відвів їх на бік, показав їм римский табор розложений по другій стороні гори і питав о раду, як видобути ся з того страшного положеня.

— Клену ся вам, — сказав Окноман, — не лишає ся нїчо, як кинути ся з лютостию диких зьвірів на сей, або той табор. Тисяч наших погибне, але дві сотнї вибє ся на волю!

— Коли-би се було лише можливе! — сказав Спартак.

— Щож тут неможливого? — запитав палкий Ґерманець.

— Чи ти подумав про те, що ворожий табор розложений є як раз там, де вузка стежка розширяє ся і творить поляну? Чи ти зрозумів се, що так з одної як і з другої сторони ми можемо бороти ся не більше, як по десяти людий в ряді? Щож нам з того, що нас є тисяч і двіста, коли в самій борбі може брати участь лише двайцять людий?

Слова Спартака були так переконуючі, що Окноман похилив голову і зітхнув глубоко. Арторикс стояв також мовчки.

— Припасів у нас є лише на пять днів, — говорив дальше Спартак. — Щож потім?

— Сім, вісім днів можна буде ще видержати, але опісля?

— Лишає ся один вихід: піддати ся, або умерти...

Положенє тих людий було дуже прикре. Гадка, що в одній хвили розбиті надії і труди пяти літ, задавала їм невисказані муки. Пропала одинока ціль, одинока радість їх житя! Бачити такий сумний конець справи тоді, коли здавало ся, що они були вже близькі побіди!.. Щож значила смерть поруч такого страшного нещастя?..

Спартак перший перервав ту страшну мовчанку.

— Підемо, — сказав він, — та оглянемо добре площу, а може найде ся ще який спосіб, щоби спасти ся і вийти з тої могили...

Коли підійшли до того місця, де левада припирала до незвичайно стрімкої кручі, всі три задержали ся, хотячи очима зміряти єї глубину, але зараз відступили зі страхом, почувши заворот голови, на вид тої бездонної пропасти.

— Хиба одно камінє може скотити ся до дна, — сказав Спартак.

XI. Новий помисл Спартака.

Недалеко від вождів плело кількох молодших ґлядіяторів, лежачи на землї, з лозового прутя великі щити, та оббивало їх шкірою. Зір Спартака, що задумчиво глядїв на всї сторони, спочив несподїванo на ґлядіяторах і їх роботї.

Один з них обяснив Тракійцеви, що они ладять з прутя щити для будучих товаришів, які можуть до них прийти.

— Нехай вам боги заплатять за таку братню любов для своїх товаришів! — кликнув Спартак.

Після короткої мовчанки, підчас якої Тракієць з любовию дивив ся на тих молодців, він запитав:

— А богато маєте ще шкіри?

— О нї! не більше, як на двайцять щитів.

— Яка шкода, що нема шкіри!

— Кілько схочеш, дістанеш єї, як лози в лїсї! — замітив жартом один із ґлядіяторів.

Зір Спартака спочив знова на тім грубім, сильнім і гибкім прутю, що лежало маленькими купками.

Послїдні слова ґлядіятора вразили его. Несподївана гадка мигнула єму в голові. Він нагнув ся до землї, взяв вязку прутя і радістно кликнув:

— О! клену Юпітером, ми спасені!

Окноман і Арторикс звернули ся счудовані до Спартака.

— Що ти говориш?

— В чім бачиш наше спасенє?

Спартак, що уважно оглядав прутє, звернув ся до товаришів і сказав:

— Братя! бачите се пруте? З него виплетемо ми величезну драбину. Одним кінцем привяжемо еї до тої скали і по одному спустимо ся по черзї аж на дно пропасти, звідки зайдемо з заду Римлян і порубаємо їх на кусники.

Сумний усьміх появив ся на устах товаришів Спартака.

Окноман, киваючи головою, сказав:

— Спартаку, верзеш дурницї!

— Драбина, довша, як на 100 сяжнів! — озвав ся Арторикс з недовірєм.

— Для тих, що сильно чого небудь бажають, нема нїчого неможливого! — відповів Спартак.

— Нас тисяч двіста людий і за три години виплетемо таку драбину!

Він приказав сейчас чотиром сотням ґлядіяторів вибрати ся з сокирами до поблизького лїса і нарубати як найбільше лозини. Швидко вернули ся ґлядіятори з лїса з прутєм. Сам Спартак показав, як треба пруте плести а як звязувати на драбину і робота закипіла.

Дві години поред заходом сонця була вже готова драбина, довга на сто трийцять сяжнїв. Тодї Спартак приказав еї розвинути, щоби наочно пересьвідчити ся про еї тривкість. В міру того, як він дотикав ся і оглядав кожде звено, ґлядіятори звивали драбину з другого кінця.

Коли смеркло ся, Спартак приказав потихенько виходити з табора, при чім кожда десятка мала звязати разом своє оруже, бо при спусканю, до якого они готовили ся, не було можливим, обтяжати себе оружем. В тій цїли скручено із сукняних шмат довгий посторонок. Кожда десятка, що спустила ся на дно яру, мала сейчас на тім посторонку дістати своє оруже.

До одного кінця драбини були привязані два великі камені. Єї почали тихенько спускати в долину по кручі в ту бездонну пропасть.

Спартак привязав ті великі каміня тому, бо хотів спробувати тривкість драбини і крім того бажав удержати єї в спокою, щоби она, при сходженю по нїй, не так дуже рухала ся.

Коли все було готове і нічна темнота почала поволи сповивати гору, перший Окноман почав сходити в долину. Ґерманець зловив ся руками за вершок скали, до якої була сильно прикріплена драбина і повис ногами над безоднею. Він був трохи блїдий, бо така незвичайна подорож в бездонну пропасть представляла для него цїлком нову і незвістну небезпечність.

— Клену ся богами, що навіть найлекша танечниця не дуже радо заняла-би тепер моє місце, — сказав він шутливо.

Спартак, нахиливши ся наперед, не спускав очий із свого приятеля, та слїдив зі страхом за кождим рухом драбини. Лице єго було блїде; здавало ся, що він цїлий скупив ся в тім слїдженю.

Ґлядіятори, стовпившись на березї площі, не зводили очий з пропасти і зі скали, до якої була прикріплена драбина. Всї заховували глубоке мовчанє і серед нічної тишини чути було лише скорий віддих тисячі і двох сот людий, яких житє і судьба залежала тепер від слабої, лозової плетїнки.

Повільне, правильне колиханє драбини вказувало ґлядіяторам, кілько степенів зробив Окноман. То колиханє тревало около трех мінут, але ті три мінути видали ся їм трема роками. Остаточно рух спинив ся.

Тоді всї, немов на коменду, звернули свої уха до пропасти і на кождім лици малювало ся напружене вичікуване.

Минуло кілька хвилин. На цїлій площі не було чути найменшого звуку, найменшого шелесту. Вкінци роздав ся оклик, спершу тихий і неповний а потім що раз сильнїйший і виразнїйший:

— С-л-у-х-а-й! С-л-у-х-а-й!..

Глубоке зітхнене полекші вирвало ся нараз з тисячки грудий, бо се був условлений знак, яким Окноман повідомив, що щасливо спустив ся на дно пропасти.

Тоді з більшою скоростию, заховуючи нри тім найповнїйшу тишину, ґлядіятори один за другим спускали ся по тій незвичайній дорозї, яка тепер без сумнїву мала їх всїх вивести зі смерти до житя, із великого пораженя до сьвітлої побіди.

Близько 36 годин тревало то сходжене по плетеній драбині і аж на другий день, з ранною зорею всї ґлядіятори найшли ся на днї пропасти.

Годї нам розказувати тут про ту вдячність, якою всї обсипували Спартака, що так чудесно спас їх всїх від нехибної погибели.

Але Тракієць візвав їх, щоби не робили шуму і приказав кождій сотнї скрити ся між сусїдними скалами і ждати там смерку ночі.

Безконечно довгим видав ся нетерпеливим ґлядіяторам сей день; але вкінци сонце стало хилити ся до заходу і почало смеркати. Тодї обі когорти ґлядіяторів вийшли із своїх засїдок і дуже осторожно і тихо двигнули ся в дві противні сторони.

Одна під проводом Окномана, пішла в напрямі до табору Клявдия, друга зі Спартаком, до табору Мессалї.

Підійшовши до римского табору, Тракієць покинув свою когорту і сам пішов до валу.

— Хто йде? — крикнув вартівник, що почув якийсь шелест. Спартак задержав ся і нічого не відповідав.

Наступило знов мовчанє, підчас якого римский вартівник уважно надслухував. Але все доокола бухо тихо.

Вскорі почув Спартак кроки патролї, що спішила сюди, щоби дізнати ся про те, що стало ся.

— Що стало ся? — запитав десятник, що проводив патролею.

— Менї причув ся якийсь шум в тім винограднику?

— Після оклику: „хто йде?“ чув ти що небудь?

— Нї, нїчого, хотяй і як надслухував!

— Імовірно, лисиця вибрала ся за курками.

— Я також думаю, що шелест походить від якогось зьвіряти.

— Певно що так, а не від ґлядіяторів. Они там на горі і не втїчуть нам.

— Не втїчуть! Я чув, як наш полководець казав, що миш попала в лапку.

— О! будь в тім пересьвідчений! Клявдий старий кіт, і такій мишцї, як Спартак, не втїчи перед єго пазурами.

— Справдї так! Ще-що!

Знова настала мовчанка. Спартак, нерухомо стояв за корчем і сьміяв ся з такої певности Римлянина.

— Так вважай добре і не бери лисиць за ґлядіяторів!

— За богато чести було би для ґлядіяторів! — сказав з насьмішкою вартівник.

І знова розлягла ся тишина.

Тимчасом Спартак освоїв ся з темнотою та оглянув форму валу і окопів римского табору. Вибравши тим способом місце, догідне до нападу, він вернув ся потихо до свого відділу і повів єго наперед. Коли ґлядіятори були вже досить близько від табору, шелест їх кроків звернув на себе увагу вартівника.

— Хто йде? — крикнув він голосом так наляканим, що тепер не було ніякого сумніву, що він не взяв ґлядіяторів за лисиці.

Не одержавши ніякої відповіди, він закричав:

— До оружя!

Але ґлядіятори бігцем кинули ся наперед, скочили в рів і вискочивши з незвичайною зручностию один другому на плечі, в одній хвилинці вдерли ся на вал, та почали через частокіл перескакувати до римского табору.

Римляни спали кріпким сном і цїлком не надїяли ся нападу ворогів, запертих, як они думали, на вершку Везувія і неспосібних, щоби розірвати залїзний перстень, яким они їх окружили. Не диво тому, що они ошоломлені не ставили майже ніякого опору сильному натискови ґлядіяторів, які немов розбурханий потік, продерли ся через задні ворота, та на право і на ліво нищили переляканих, безоружних, та на пів сонних жовнїрів.

По не довгім часї чути було в цїлім римскім таборі стони ранених, крики, проклони, прошеня о помилуване, голоси тревоги. Се не була борба, а кровава різня, в якій, в несповна пів години, було понад чотириста жовнїрів убитих, а прочі зі страхом розбігли ся на всї сторони.

Не більше як сорок відважнїйших жовнїрів під проводом Мессалї, старало ся спинити напір ґлядіяторів, в надії, що всї, які втікають, підуть за їх приміром і они знов почнуть бій. На переді тої маленької горстки

боров ся сам Мессаля, та своїм приміром заохочував жовнїрів і визивав Спартака, з яким хотїв змірити ся на мечі.

— Гей, Спартаку, ти підлий вожде мерзенних грабителїв, де ти? Куда ти скрив ся? Може не сьмієш зміряти ся своїм мечем з мечем вільного горожанина?

Мимо шуму, гамору, зойку та бренькоту оружя, що розносили ся по таборі, Спартак почув наглий визив Римлянина, розіпхав сильними руками густу товпу своїх жовнїрів, та голосно крикнув:

— Ти римский грабителю, ти сину грабителїв, відклич назад свою лайку, она о богато лїпше пристала до тебе, як до мене. Чув, собако, ось і я! Чого тобі потреба?

Оба противники кинули ся на себе з піднесеними мечами.

З незвичайною швидкостию відбив Спартак удар Римлянина, в однїй хвилї вибив єму з рук щит і нанїс єму так сильний удар по шеломі, що нещасливий, оголомшений Мессаля повалив ся на землю. Смерть нехибно була-би єго постигла; але Спартак здержав меч вже над єго головою і сказав:

— Йди, молодче, і роскажи всїм, як мерзенний ґлядіятор дарував тобі житє!

По кількох мінутах всї Римляни, що відважили ся противити ся, були перебиті. Цїлий римский табор дістав ся в руки побідників.

Рівночасно повторило ся майже те саме на другій сторонї гори, в таборі Клявдия. Там Окноман зі своєю когортою напав несподївано і нагло на табор Римлян і заняв єго по страшнім проливі крови.

Таким способом, завдяки хитрости Спартака, тисяч ґлядіяторів віднесло ще сьвітлїйшу побіду над трема тисячами римских жовнїрів, з поміж яких тисяч людий

згинуло підчас борби, а прочі розбігли ся, лишаючи побідникам оруже, припаси живности і прапори.

На другий день оба відділи ґлядіяторів злучили ся в таборі Клявдия.

Легко собі уявити, з якою скоростию рознесла ся по всїх містах Італії вістка про нову побіду Спартака. З Капуї, де була школа, ґлядіятори гурмами утікали до табору Тракійця.

В протягу двайцяти днїв прибуло їх майже чотири тисячі, так що під проводом Спартака найшло ся вже майже шість тисяч людий.

Мимо того, що в Римі всї були заняті важнїйшими справами, пораженє Клявдия викликало не аби який гомін. І нарід і сенат зарівно уважали се соромом для римского імени, що римске війско, яке заволоділо цїлим сьвітом, поносить пораженя від рабів.

XII. Під Ноллею.

Між тим ґлядіятори звернули ся до поблизького міста Ноллї і зажадали від него добровільної здачі, обіцюючи жителям і їх майну повну безпечність.

Налякані прибутєм непрошених гостий, мешканцї зібрали ся на майданї і почали нараджувати ся, що мають робити. Одні радили піддати ся, але більшість не згодила ся на се і рішила, бороти ся до послїдної каплї крови. Они вислали гонців до Риму і до иньших міст, домагаючи ся як найскоршої помочи. Але всї ті гонцї дістали ся в руки Спартака. Самі жителї міста, що вже відвикли від оружя, не могли анї години устояти ся перед напором ґлядіяторів і місто було здобуте. Ґлядіятори, подражнені опором, почали різати і грабити.

Борба ґлядіяторів. По лївій стороні Ґерманець, майже нагий, узброєний в тризуб і кинджал, з панциром на лївім рамени. З правої сторони другий борець в шеломі, з великим щитом, подушочкою на лївій нозї, з коротким мечем, якого на образку не видно. По середині учитель вправ, що наглядає над правилами боротьби.

Хотяй Спартак строго приказав своїм жовнїрам, щоби обходили ся лагідно з побідженими та хотяй єго слово було сьвяте для всїх ґлядіяторів, однак они не були в силї оперти ся, так як неможуть оперти ся ніякі війска тій горячковій жадобі крови і нищеня, яка огортає їх, коли стрінуть ся з опором тодї, як они самі виставляють на небезпечність власне житє і бачуть смерть своїх товаришів.

Спартак кинув ся по улицях го́рода, та ужив всїх заходів, щоби спинити пролив крови і грабіжи. Завдяки своїм помічникам, єму удало ся остаточно завести лад. Вскорі опісля звук труб почав скликати ґлядіяторів на мійский майдан.

Коли всї зібрали ся, Спартак вийшов наперед і серед загальної тишини заявив своїм товаришам, що він не хоче бути провідником розбійників і грабителїв, що він покликав їх на те, щоби вибороти для них волю, а не для грабежи, що вже і без того їх зовуть злодіями і убійцями і коли они своїм поведенєм ствердять сї прізвища, тодї не буде їх нїхто називати иньшим іменем.

Ґлядіятори, з похиленою в діл головою, слухали тих справедливих докорів свого вожда. Але в міру того, як продовжала ся єго проста, але горяча промова, в рядах що раз частїйше відзивали ся голоси жалю і покаяня. Вкінци ґлядіятори не видержали, кинули ся наперед, окружили Спартака і цїлуючи єго руки, просили, щоби простив їм, та обіцяли від тепер у всїм єго слухати.

Два місяцї стояв Спартак під Ноллею, та безнастанно приучував воєнного дїла своїх товаришів, яких число дійшло до осьми тисяч.

При кінци другого місяця прибула єму несподївано підмога з Риму. Одному з товаришів Спартака, Ґалїйцеви, Крисови, що лишив ся в Римі, удало ся зібрати дві тисячі ґлядіяторів і мимо бачного надзору, якому підлягали тепер всї ґлядіяторскі школи по цілій Італії, він вивів їх тайком з міста і привів до Спартака.

Велика була радість цїлого війска, а особливо Спартака, коли він побачив Криса, якого любив, як брата.

Нових товаришів сейчас узброєно. Разом з трема тисячами иньших жовнїрів утворили они другий леґіон, під проводом Криса. Першим леґіоном проводив Ґерманець, Окноман. Спартака вибрано серед загальної радости головним вождом цїлого війска.

В два дни по прибутю Криса, розвідчики донесли Спартакови, що з Риму йде на них величезне війско під проводом звістного полководця, Варінїя.

XIII. Нові побіди.

Варінїй був спосібним полководцем. Він служив вже 25 лїт в римскій армії. Єго війско складало ся з осьми тисяч людий, молодих, сильних і добре оуружених піхотинців та їздців. Зібравши як найточнїйші вістки про ґлядіяторский табор, він рішив ся подїлити своє війско на дві части і повести єго двома дорогами, щоби рівночасно з двох сторін напасти на ґлядіяторів.

Під проводом Фурия мала часть єго відділу кинути ся на ґлядіяторів з переду тодї, коли він сам ударить з заду. Таким способом він надіяв ся оконечно розбити ґлядіяторів.

Плян сей був дуже гарний, але лише тодї, коли би Спартак не був задумав покинути свого табору. Та Варінїй

уважав Спартака мерзенним рабом, що не є спосібний до якої небудь воєнної прозірливости.

Тимчасом Тракієць, дізнавшись від розвідчиків, що Варінїй роздїлив своє війско і вислав єго ріжними дорогами, сейчас догадав ся про єго намір.

Не марнуючи анї хвилини, він рішив, кинути ся в середину між оба віддїли і розбити одного по другім скорше, чим они зможуть злучити ся.

Одною із замітних прикмет Спартака, яко полководця, була бистрота, з якою він уявляв собі обставини свого положеня, обчислював, відгадував, що треба єму робити, і скоро здїйсняв свої рішеня. Так само поступив він і тепер. Короткою промовою він одушевив своїх товаришів і рушив по прикрих, пільних дорогах на стрічу ворогови.

По двох днях ґлядіятори заняли сильне місце на тій самій дорозї, по якій мав переходити Фурий зі своїм війском.

Ледво зійшло сонце, осьвічуючи своїми багровими лучами золотисті лани і зелені виноградники, коли з за гір показав ся римский віддїл.

Щоби не дати єму часу уставити ся в боєві ряди, ґлядіятори кинули ся зі всїх сторін на своїх противників.

Римляни бороли ся хоробро і розпучливо. По цїлім полю розносили ся: сухий стукіт ударяючих о себе щитів, бренькіт мечів і дикі крики борцїв.

З пів години бороли ся обі сторони з рівною хоробростию і відвагою. Але Римлян було дуже мало в порівнаню з ґлядіяторами і тому не могли они видержати довго їх бішеного натиску. Дуже скоро почали жовнїри Фурия, напирані зі всїх сторін, подавати ся і небавом кинули ся в безладну утечу. Однак мало з них спасло ся. Окружені зі всїх сторін страшним перстенем мечів,

Римляни майже всі згинули. Між погибшими був також Фурий.

Лишивши свому війску кілька годин до відпочинку, Спартак небавом рушив на стрічу Варінієви. Через день розвідчики донесли єму, що римске війско зближає ся, і він, уставивши війско в боєвий ряд, кинув ся нагально на ворога.

І настала страшна, кровава борба, що тревала цїлий день. Римляни бороли ся з незвичайною хоробростию, але напирані тричи сильнїйшим ворогом, почали з заходом сонця безладно завертати. Ґлядіятори ударили на них з новою силою і вскорі перемінило ся завертанє в правдиву утечу. Спартак приказав кінноті гнати за утїкаючими.

В тій борбі погибло більше як дві тисячі Римлян, а з півтора тисяча було ранених. Не мало дістало ся також в полон, але Спартак, відобравши їм оружє, пустив всїх на волю.

Шкоди ґлядіяторів були тепер досить значні; з рядів згинуло вісїмсот борцїв.

З розпукою почав Варіній збирати останки свого розбитого війска, але дізнавши ся про пораженє Фурия, він швидко подав ся до Риму, проклинаючи ґлядіяторів і нарікаючи на всїх богів неба і ада.

Коли, таким способом, відніс Спартак дві сьвітлі побіди над Римлянами, звернув ся до Капуї, щоби вибороти волю для пяти тисяч ґлядіяторів, що все ще були замкнені в школї.

Розложивши ся табором, під мурами міста, він вислав до сенату послів, та домагав ся свобідного виходу для своїх увязнених товаришів. Коли би того жаданя не сповнено, Спартак загрозив сенатови, що здобуде силою місто, віддасть єго на ласку огню і меча, та вигубить всїх жи-

телів без ріжниці віку і пола. Вість про побіди Тракійця дійшла вже до Капуї і наповнила страхом серця всїх горожан.

Тому рішили сенатори, почувши жаданя і грозьби Спартака, сповнити єго просьбу. Надармо почав начальник міста обясняти наляканим сенаторам, що грозьби Тракійця не є нічим иньшим, як пустою чванливостию, обчисленою на трусливість і несьвідомість товпи. Він доказував їм, що нема найменшої можливости, щоби він здобув приступом місто, обезпечене так високими мурами, як Капуя і що ґлядіятори нїколи не відважать ся на подібний поступок, який був-би нерозумом з їх сторони. Але страх отуманив цїлком голови сенаторів і не дозволив їм зрозуміти справедливости слів начальника. Всї они зіскочили разом зі своїх місць та почали кричати, що начальник зійшов з ума; що ґлядіятори здобули Ноллю, хоть було тоді у них менше війска і гірше уоруженого, а мимо сего, заняли они місто в двох годинах і віддали єго на ласку огню і меча; що сенатори не думають для примхи начальника позволити рабувати свої доми і вирубувати свої родини; що навіть лїпше і безпечнїйше для самого міста вислати тих пять тисяч ґлядіяторів, за якими треба все пильно слїдити.

Таким способом пять тисяч ґлядіяторів, запертих в мурах школи, виведено за місто. Они удали ся сейчас до табору Спартака. Тут стрічено їх з неописаною радостию. Їх сейчас узброєно і они утворили третий леґіон.

Коли вернули до свого табору під Ноллю, Спартака стрінула мила несподїванка: він застав там свою сестру Мирцю. Тракієць обняв єї, та серед радістних сліз покривав єї лице поцїлуями. Молода дївчина цїлувала також горячо лице, руки, одїж брата, та повторяла перериваним від сліз голосом:

— О Спартаку! О, мій дорогенький! Кілько я перемучила ся через тебе! Як я бояла ся! Від тої хвилї, коли почала ся та страшна боротьба, я не зазнала анї на хвилю спокою. Я все думала, що може ти ранений, що може я тобі потрібна?.. Бо нїхто, мій найдорожший Спартаку, не мігби тебе пильнувати, якби се тобі лучило ся... І я цїлими днями плакала і просила мою добру паню, щоби позволила менї піти до тебе... і она пустила мене. Нехай Юпітер по віки має в своїй опіцї ту добру жінку... она мене пустила і дарувала в додатку свободу. Я вже тепер Спартаку не рабиня... і можу лишити ся на віки з тобою.

В часї того дитячого лебедїня, молода дївчина то плакала, то усьміхала ся до брата.

Під Ноллею стояв Спартак цїлий місяць, та обучував що раз то нові товпи рабів, які прибували до него зі всїх міст Італїї.

Тимчасом Римляни вислали против ґлядіяторів нове війско з трийцяти тисячами людий, та поручили провід над ним Орестови. Але і сей не був щасливійший від своїх попередників. Спартакови удало ся окружити єго зі всїх сторін і Римляни потерпіли велике пораженє. Сїм тисяч людий згинуло на полю бою, а чотири тисячі взято в полон.

XIV. Посол сенату.

Коли до Риму дійшла вість про пораженє Ореста, сум огорнув жителїв міста. Римляни побачили, що мають до дїла не з нікчемним повстанєм рабів, але зі справжньою, та при тім небезпечною війною. В самій річи они мусїли узнати Спартака незвичайно спосібним полковод-

цем, що уміє вихіснувати найменшу необачність ворога, а браку жовнїрів не могло бути у него тому, бо в Італії було богато міліонів рабів. Тому рішив сенат поручити ведене війни обом конзулям[1]). Але сенат рішив, перед дальшим веденем війни, вступити в переговори зі Спартаком. Та справа була дуже трудна. З одної сторони вести переговори міг лише чоловік дуже розумний, з другої сторони сенат уважав пониженем для чести Риму, висилати знатнїйшу особу для переговорів з рабами, які, після їх гадки, були навіть недостойні назви чоловіка. Мимо того один з конзулїв рішив ся, під чужим іменем, вибрати ся до табору повставших рабів.

В місяць після нової побіди Спартак стояв табором зі своїм війском близько Везувія. Він що й но вернув ся з военних вправ, коли ему донесли, що післанець римского сенату просить о дозвіл, побачити ся з ним.

— О, клену ся Юпітером, — крикнув Спартак і его очи запалали невисказаною радостию, — римска гордість упала дуже низько, коли сенат не соромить ся вести переговорів з погордженим ґлядіятором!

Відтак звернув ся він до одного з десятників і сказав:

— Возьми з собою кількох жовнїрів і приведи сюди Римлянина.

По кількох хвилях посол сенату і чотирох его товаришів з завязаними очима приведено до шатра Спартака.

— Привіт наш тобі, Спартаку! — промовив посол, кланяючи ся вождови ґлядіяторів.

— Привіт і тобі, Римлянине! — відповів Спартак.

— Я хочу поговорити з тобою на самоті.

---

[1]) Конзулїв вибирав нарід що року і до них належала верховна власть над цїлою державою і над війском. Звичайно конзулї йшли на війну лише на случай поважної небезпечности для держави.

— Добре, поговоримо на самоті, — сказав Спартак і приказав всім відійти.

Коли они лишили ся самі, за дозволом Спартака, Римлянин зняв перевязку і оглянувши ся доокола не міг здержати ся, щоби не виявити голосно свого зачудованя. Він нїяк не сподївав ся застати такий лад в таборі рабів.

— Клену ся Юпітером, — додав він, — ти родив ся не на те, щоби бути ґлядіятором!

— Так само, як і тих сїмдесять тисяч нещасливих, яких табор ти бачиш перед собою, так само, як ті міліони вільних людий, яких ви обернули в рабів!

— Рабство єствувало з давен давна, — відповів Римлянин. — Зі своєї природи є чоловік для чоловіка вовком. Вір менї, Спартаку, твій плян честний, так як і твоя душа, але він нїколи не здійснить ся. Доки люди жиють на земли, все були і будуть свобідні і раби.

— Нї! — кликнув горячо Спартак, — не все так було. Доки кождий працював на своїй землї і жив з працї своїх рук, всї були рівні і не було анї панів, анї рабів! Але коли навіть приймемо те, що ти думаєш, що нерівність між людьми є доконечною, то хиба з того слїдує, що одні мусять бути рабами других? Не вжеж так мусить бути, щоби побідники насичували ся видом ґлядіяторскої різнї між побідженими? Чи та зьвірска жадоба крови може бути також справедливою і богами приказаною?

Настала досить довга хвиля мовчаня, підчас якої Римлянин не міг найти слів на відповідь Тракійцеви. Спартак перший перервав мовчанє.

— За чим ти прийшов? — запитав він Римлянина.

— Я, Кай Ралля, римский шляхтич; прислав мене до тебе конзуль Люкуль з двома предложенями.

Спартак ледви замітно усьміхнув ся і запитав:

— Якеж перше?

— Випусти нам за певним окупом наших жовнїрів, яких ти в часї останної боротьби забрав в полон.

— Я згоджу ся випустити вам чотири тисячі полонених, коли дасьте менї за них десять тисяч добрих мечів і десять тисяч щитів.

— Як? — запитав Римлянин, — ти домагаєш ся, щоби ми самі дали тобі оруже, яким ти будеш воювати против нас!

— Так, так, і кажу наперед, що оно має бути найліпшого рода, зроблене у ваших власних робітнях, для-того, що я мушу ним узброїти два нові леґіони.

— Клену ся Юпітером, — кликнув Римлянин, не тямлячи себе з гнїву, — ти сам імовірно не знаєш, що говориш! Ти не дістанеш оружя, повторяю тобі, не дістанеш! Держи собі своїх полонених!

— Добре! — відповів Спартак спокійно. — А тепер скажи менї, яке є друге предложенє конзуля, Люкуля?

Післанець мовчав якийсь час, стараючи ся успокоїти себе.

Вкінци промовив він облестним голосом:

— Конзуль поручив предложити тобі покінченє війни.

— Аж так! — дивував ся Спартак. — А то на яких услівях?

— Сенат зробить тебе римским шляхтичем, позволить тобі оженити ся з Римлянкою, з якою забажаєш, а відтак можеш вибирати: коли хочеш відзнак на воєннім полю, то можеш виправити ся яко полководець в похід против сусїдних народів. Коли-ж ти бажаєш тихого родинного щастя, то дістанеш місце ґубернатора в однім із підчинених Римлянам міст. З тобою буде твоя сестра Мирця.

Спартак встав. Він був блїдий, згірдна усьмішка викривила єго уста, а блискучі очі були звернені на Римлянина.

Після довгого мовчаня він запитав вкінци майже шепотом:

— А мої товариші?

— Мають зложити оружє і розійти ся: раби до своїх панів, ґлядіятори до шкіл!

— І... все покінчене? — запитав Спартак, поволи вимовляючи кожде слово.

— Сенат готов все забути і простити.

— Велике спасибіг єму! — кликнув насьмішливо Спартак. — Який великодушний, який милосердний ваш сенат!

— Що? — промовив гордо Римлянин. — Сенат повинен був розпяти всїх тих збунтованих рабів, а місто того він прощає їм, і сего тобі ще мало?

— О! противно за богато! Сенат прощає побідоносному ворогови! Се дїйсно великодушно!

— Значить ся, ти не цїниш тої чести, яку тобі оказує сенат, коли хоче тебе, варвара і погордженого ґлядіятора іменувати римским намістником?

Після хвилевого мовчаня Спартак сказав з горечию:

— І так, я цїлих вісїм лїт трудив ся для тої великої, справедливої, сьвятої справи, наражав ся на всякі можливі небезпечности, тисяч разів важив своєю головою; я зібрав під прапор волї сїмдесять тисяч моїх нещасливих товаришів, я вів їх тільки разів до побіди і то все длятого, щоби їм одної погідної днини сказати: наші побіди не побіди, а пораженя; воля, для якої я вас призивав сюди, — се пустий звук; вертайте до своїх панів і гнїть знова шию під ярмо, а плечі під нагайку!

Оба якийсь час мовчали. Відтак Спартак запитав тихо римского посла:

— А що буде, коли ґлядіятори не послухають моїх просьб та рад і не схочуть розійти ся?

— Тоді, — говорив поволи і затинаючи ся посол, опускаючи притім очи, — тоді... такому спосібному полководцеви як ти... не буде се тяжко... таж ти се зробиш в дійстности для їх добра... ти можеш завести війско в небезпечне місце...

— Де конзуль Люкуль, — докінчував за Римлянина Спартак, кусаючи свої уста до крови в скритій лютости, — буде ждати на него зі своїми леґіонами, окружить єго і присилує волею-неволею зложити оруже і навіть потім може собі припише славу тої легкої побіди? Чи так? Відповідай!...

Римлянин ще низше похилив голову і мовчав.

— Відповідай, чи так? — крикнув Спартак громовим голосом, від якого здрігнув ся римский посол.

Він підніс очи на Спартака, та лице єго палало таким диким гнівом, що він мимоволї подав ся в зад.

— О! — закричав Тракієць, даючи волю своїй лютости, — дякуй всім богам неба, що мерзенний ґлядіятор уміє шанувати сьвяті права послів! Ти низький і підлий чоловіче, подібний до твого сенату і до всїх твоїх патриціїв! Ти явив ся сюда на те, щоби піддати менї зраду, найпідлїйшу зраду, яку лише чоловік може придумати! Ти не повстидав ся підлостию діпняти того, чого не можеш осягнути силою оружя!

— Ей варваре! — крикнув обурений посол, відступаючи ся два кроки, та вліплюючи уважно очи в Спартака, — ти здаєсь ся забув, з ким говориш?

— Нї! Люкулю, конзуле римский, не я, але ти забув, де ти і з ким говориш! Ти думав, що я тебе не

пізнаю? Нікчемний! Під чужим іменем, ти прийшов сюди, щоби спокусити мене до зради, думаючи що я, так як ти, спосібний до всякої підлоти? Іди, верни ся до Риму, збери нові війска і приходи зміряти ся зі мною в отвертім бою! Там, коли лише будеш мав відвагу станути напротив мене лицем в лице, там дам я тобі відповідь, достойну твоїх нікчемних предложень!

— Не вжеж ти, нещасливий глупче, — відповів конзуль з погордою, — не вжеж ти надієш ся довго видержати напір наших леґіонів? Не вжеж ти думаєш остаточно побідити могучість і щастє Риму?

— Я надію ся вивести з Італії і завести до вітчини ті громади безправних рабів і звідтам підняти проти вас всї угнетені народи, — відповів Спартак.

Відтак, приказуючим рухом, він велїв конзулеви відійти.

— Слухай! римский конзулю, — сказав Тракієць, коли конзуль, вже відвернув ся, щоби відійти; — я знаю, що ви розпняли тих з моїх жовнїрів, які попали в ваш полон, в часї останної війни; я упереджую вас, що коли в протягу двайцяти днїв не доставите менї оружя, якого я жадаю, то чотири тисячі ваших жовнїрів, яких я забрав в полон, будуть також розпняті!

— Як?.. Ти відважиш ся?.. — закричав конзуль і поблїд.

— Все є дозволене з такими людьми, як ви! — кликнув Спартак. — Тепер іди!

Тракієць лишив ся сам і довго ходив по шатрі, затоплений в сумних та тяжких гадках.

Аж по кількох годинах він приказав прикликати до себе Криса, Окномана, та иньших начальників своїх леґіонів і оповів їм про прихід римского конзуля до їх табору і про свою з ним розмову.

Всї ґлядіятори сердечно дякували Спартакови за єго непохитне і благородне поведенє та відійшли з найбільшим поважанєм і привязанєм до свого приятеля і начального вожда.

XV. Підозріня Окномана.

Військо Спартака росло не з кождим днем, але з кождою годиною. Вскорі находило ся під єго прапором до 70 тисяч піхоти, а вісїм тисяч кавалериї. Многі з провідників ґлядіяторского війска уважали можливим, вирушити на Рим і здобути єго силою.

Але Спартак зрозумів, що похід на Рим бувби погибелию для цілої справи. Не раз вже великі полководцї того часу, хотяй мали з четверо сильнїйше війско, надармо старали ся здобути се місто і все потерпіли пораженє.

Війна з Римлянами могла була успішною лише тодї, коли-би Спартакови повело ся, вибрати ся, зі своїм війском з Італїї на північ і підняти всї многочисленні народи, що стогнали під жорстоким ярмом Римлян. Лише злученими силами моглиби они розірвати ті зелїзні кайдани, якими они були сковані.

Знаючи про все те, Спартак зібрав провідників на военну раду, росказав їм подрібно про свій плян і горячо переконував їх, щоби не марнували часу і сейчас вирушили з Італїї.

З великим трудом удало ся єму склонити на свою сторону начальників леґіонів і небавом ціле війско рушило на північ.

Найбільше невдоволеним зі всїх задля того рішеня був Окноман. Однак він, хоть і против волї, підчинив ся рішеню більшости.

Коли по десятьох днях ґлядіятори розложили ся табором коло Камерина, дізнали ся від розвідчиків, що один з консулїв з сильним війском стоїть перед ними, спиняючи їм дальшу дорогу, коли рівночасно другий з нешими силами находить ся з заду. Тим способом найменшими силами находить ся з заду. Тим способом найшли ся ґлядіятори між двома сильними арміями і Спартакови, будь що будь, треба було бороти ся скорше, чим римскі війска успіють злучити ся.

Тому він рішив ся, над раном виступити з цїлим війском на зустріч найблизшого консуля, Лєнтуля, і коли розібє его війско, кинути ся сейчас на другого.

Роздавши всї потрібні прикази, Спартак пішов до свого шатра, та зі смерком потонув цїлий табор в глубокім снї.

Не спав один Окноман.

Хоть він підчинив ся загальному рішеню вождів, однак мимо того він був пересьвідчений, що тепер була найдогіднїйша пора, іти на Рим і одним нападом его до тла розбити. Не будучи в силї зрозуміти, як мудрий і великий був плян Спартака, він думав, що Тракієць сповняє несправиму помилку, коли відводить війско подальше від Риму.

Поволи почала до его серця закрадати ся безумна гадка, що Спартак робить се сьвідомо, підкуплений Римлянами. Підозрінє се зросло головно тодї, коли він дізнав ся, що війска консулїв окружили їх зі всїх сторін.

Сеї ночи, про яку ми говоримо, Окноман бистро ходив по своїм шатрі та обдумував, як би то випередити мниму зраду Спартака.

— Ну, нї! клену ся на всїх богів, — шепотів він, — я не дозволю повести себе на забій разом з моїми хоробрими леґіонами. Нї!.. нинї ще, сейчас я заберу ся з табору зрадника.

Вскорі звук труб побудив сплячих ґлядіяторів і они швидко стали вибігати зі своїх шатер і уставляти ся в боєвий ряд. Перший вибіг Спартак і запитав ся, що стало ся.

— Певно Римляни! — відповів хтось.

— Як? Звідки? Яким способом? — питав поражений Тракієць. Але знаючи, що на війні все є можливе, він поспішно узброїв ся і пішов в напрямі до воріт табору.

Там дізнав ся він, що Окноман виводить свої леґіони і що прочі леґіони збирають ся йти за єго приміром, думаючи, що приказ виходу дав сам Спартак.

— Щоби се значило! — крикнув Тракієць і підійшов до свого приятеля.

— Окномане! Що ти робиш? Що стало ся? Куди ти йдеш? — кричав Спартак ще здалека.

— Йду проч з табору зрадника, — відповів спокійним і сильним голосом Ґерманець, — і кождий, хто не хоче, щоби єго передали в руки ворогів, повинен втїкати звідти і разом зі мною йти на Рим.

— Про яку зраду ти говориш? На кого натякаєш? — запитав Спартак.

— Про тебе говорю, на тебе натякаю, — відповів Окноман. — Ми повстали против Риму, і я хочу йти на Рим і цїлком не думаю вести свого війска за границю, щоби ти по дорозї передав нас в руки ворогів і щоби Римляни порубали нас в кусники.

— Клену ся Юпітером, — крикнув Спартак, не тямлячи себе з гніву, — коли ти шуткуєш, то твій жарт буде тебе дорого коштувати.

— Я не шуткую, клену ся на всїх богів, я говорю те, що думаю.

— То ти уважаєш мене зрадником? — сказав Спартак глухим голосом.

— Не лише уважаю, але і обявлю се перед цїлим війском.

— Ти брешеш, мерзенний пяниде! — крикнув Спартак громовим голосом, добув з ножен свій грізний меч і кинув ся на Окномана.

Окноман стиснув острогами коня і кинув ся також на Спартака з обнаженим мечем. Але Крис вхопив за уздечку коня Ґерманця, відвів его на бік в тім самім часї, коли другі, що окружили его, вирвали ему меч.

— Окномане, коли ти дїйсно не стратив розуму, як се можна думати по твоїх словах, то ти сам зрадник, підкуплений римским золотом! — закричав Крис.

— Клену ся всїми богами неба і ада, що лише чоловік підкуплений Римлянами, може поступити собі так, як ти поступаеш!..

В тїй хвилї підійшов Спартак до Окномана і сховав спокійно свій меч до ножен. Кілька хвилин він мовчки дивив ся в лице Ґерманця і вкінци сказав:

— Коли би хто небудь другий проголосив те, що ти недавно сказав, він бувби вже давно мертвим. Тут в грі якийсь діявольский підступ, що без сумніву походить з Риму. Можеш відійти. Покинь справу твоїх братів і твої прапори! А я тут, перед лицем твоїх леґіонів і цїлого війска, божусь на тлїнні останки мого батька, на память моеї матери, на голову сестри, на все, що е сьвятим на землї, що я не лише не провинив ся в підлоті, якою ти менї докоряеш, але навіть не розумію, про що ти говориш. Коли-би я хоть одним помислом зрадив справу освободженя наших братів, то нехай спалить мене на попіл блискавиця Юпітера, нехай мое імя перейде між потомків з позірним пятном зради, нехай оно буде проклятe з роду в рід, з поколїня в поколїне!

Ся присяга, виголошена сильним і грімким голосом, в якім звучала правда, викликала на всіх глубоке враж̌інє, а навіть, як здавало ся, на легковірнім Окномані. Але в тій хвилї, на другім кінци табору, розніс ся несподївано звук труб. Всї зжахнули ся.

— Що се значить? О, боги! се сиґнал наших леґіонів, — кликнув Крис.

— О, боги! — закричав Спартак та поблїд, як полотно, — невжеж ще один леґіон утїкає?

Спартак і Крис підбігли до воріт і побачили сотню ґерманьских їздцїв, які спішили ся, щоби дігнати свій леґіон. Побачивши обох начальників, они кричали:

— Ось Спартак!

— Ось зрадник!

— Убиймо єго!

І взявши за луки, они пустили на них град стріл. Ледви Спартак і Крис успіли заслонити ся щитами, на які впало кілька стріл. А Крис, кинувши ся наперед, щоби собою заслонити свого приятеля Спартака, крикнув до него:

— Іменем нашої справи заклинаю тебе: „спасай ся!“

Одним скоком перескочив Спартак через широкий рів, що находив ся недалеко, і побіг до табору через поле. Крис пішов за єго приміром, не гаячи анї хвилї часу. Ґерманьскі їздцї кинули ся за ними, але побачивши перед собою рів, завернули коний і поїхали наперед.

Цїлу ніч ходив Спартак по своїм шатрі там і назад, затоплений в чорних і сумних думках. На рівні непокоїла єго гадка про незрозумілу зраду Окномана і про судьбу десяти тисяч ґлядіяторів, що утїкли разом з ним.

Коли лише почало свитати, Спартак приказав вибирати ся з табору і рушив напротив римских війск, якими проводив Лентуль. В недовзї показали ся за валом Римляни. Про вислїд борби годї було сумнївати ся. Маючи

армію, майже два рази так велику, Спартак, до яких трех годин окружив леґіони Лентуля зі всїх сторін і Римляни мимо великої своєї хоробрости мусїли скоро відступати.

Тракієць, завважавши замішанє ворогів, станув лично на чолї помічного віддїлу і напав на Римлян з такою бистротою, що їх ряди в найбільшім неладї почали утїкати до свого табору.

Але ґлядіятори пігнали за ними, заволодїли їх табором, припасами, знаменами і цїлою касою конзуля.

Мимо радости, викликаної тою новою побідою, все ще не покидала Спартака трівожна гадка про судьбу двох ґерманьских леґіонів. Він бояв ся, щоби конзуль Гелїй, дізнавшись про віддїленє двох леґіонів ґлядіяторів, не вихіснував нагоди і не віднїс над ними легкої і певної побіди. Тому на другий зараз день, досьвіта, повів Спартак всї свої війска в слїд за Окноманом.

Але в часї, в якім Тракієць посував ся по гірских каменистих стежках, Гелїй з трийцять-тисячним війском успів окружити Окномана.

Настала жорстока і кровава борба. В протягу двох годин Ґерманцї, одушевлені приміром свого вожда, Окномана, хоробро видержували напір тричи сильнїйшого ворога. Але бачучи, що нема вже для них спасеня, Ґерманцї рішили дорого продати своє житє.

Після страшної оборони они згинули всї до одного, наносячи Римлянам тяжкі страти. Один із останних погиб Окноман, що власною рукою убив одного начальника і богато римских жовнїрів.

Окружений купою трупів, він довго боров ся, не зважаючи на множество ран. Вкінци поцїлений кількома копіями в плечі, він з шаленим криком повалив ся мертвий на землю.

Римляни не успіли ще зібрати свого помішаного

в борбі війска, коли сильний звук труб дав їм знати про зближене нового ворога. Був ним Спартак.

Хоть як спішили ґлядіятори на поміч Окноманови, мимо того не застали они вже при житю анї одного із десяти тисяч товиришів, і їм оставало ся хиба, пімстити ся за своїх братів. Не даючи анї хвилї відпочинку своїм утомленим війскам, Спартак повів їх против Римлян.

Так люто, як дикі зьвірі, ударили ґлядіятори на ворогів і вскорі кинуло ся війско Гелїя до утечі.

Чотирнайцять тисяч его війска лягло на полю бою, а сам конзуль, ранений, спас ся лише завдяки бистроті свого коня. Незначні останки его армії розбігли ся в великім неладї на всї сторони.

Радість ґлядіяторів з нагоди такої сьвітлої побіди була замрачена згадкою про загибіль двох ґерманьских леґіонів і Спартак, місто торжества радости, назначив на той день у своїм війску сумні поминки.

На другий день після побіди заняли ся ґлядіятори похороном тїл убитих товаришів. Все поле було покрите великими кострами, на яких, після тодїшного звичаю Римлян, палено тїла покійних.

Труп Окномана зложено на окремім кострі. Спартак поцїлував кілька разів свого погибшого приятеля і дрожачим від сліз голосом виголосив над ним похоронну промову, в якій підносив его безграничну хоробрість, честність і щирість. Відтак взяв до рук смолоскип і сам запалив костер.

XVI. Против волї Спартака.

Тут відпочивав Спартак кілька недїль, а зібравши ще три леґіони рабів, пустив ся знов на північ, щоби тим способом здїйснити свій плян і вивести війско з Італії. Але послїдні блискучі побіди, які ґлядіятори віднесли,

завдяки военному таланови Спартака, зробили їх гордими і зарозумілими. Они ще горячійше, як перед тим, бажали рушити на Рим. Крім того многі з начальників, що були лише на стілько спосібні, щоби добре виповнювати прикази, уважали себе в глубині душі висшими від Спартака і завидували ему слави. Иньших дражнила строга карність, заведена в армії, а они мріли про грабежі, та розбої. Одним словом, почали ся колотнечі і невдоволеня.

Тому, коли Спартак одержав вість про зближене римского війска і зібрав начальників для обдуманя военного пляну, один з них, спустивши очи в долину, промовив нерішучо:

— Боротись то ми готові, але йти з Італії, як ти собі того бажаєш, не думаємо.

— Що?! — кликнув прибитий Спартак. — Що ти сказав?!

— Він сказав, що сім леґіонів хоче йти на Рим.

— А! — крикнув Спартак з гнївом, з якого пробивала ся глубока печаль, — знов супротивлене! Чи мало з вас, нерозумні, страшного приміру нещасливого Окномана! Клену ся богами, ви або божевільні, або зрадники!

Ґлядіятори понуро мовчали.

— Ну, гарно! — сказав Тракієць, — ми стоїмо перед ворогом і доки він ще не розбитий, мусите мене безусловно слухати. Потім нехай справу ціле війско розсудить. А тепер ідіть!

А відтак додав приказуючим голосом.

— А стережіть ся найменшого непослуху в часі походу, або бою, бо хто перший промовить непокірне слово, згине від того меча, який ще ніколи не схибив!..

Мовчки розійшли ся начальники до своїх відділів.

Третого дня, після описаної нами розмови, Спартак відніс знов побіду над Римлянами.

Вскорі опісля уставило ся ціле ґлядіяторске війско на величезній рівнині, щоби рішити, чи треба продовжати похід, чи вертати назад та йти на Рим.

В короткій, але в глубоко відчутій промові, пояснив Спартак всї користи, яких надіяв ся зі свого пляну.

— Коли я раджу вам покинути Італїю — сказав він на кінци, — то лише длятого, бо я горячо пересьвідчений, що сей край буде могилою для ґлядіяторів, так само, як був він могилою для всїх чужинцїв, що коли небудь бороли ся на єго почві. — Він закінчив торжественною присягою, що не руководить ся нїчим, лише добром ґлядіяторів. Нехай війско рішить. А він, чи на становищи вожда, чи простого жовнїра, лишить ся все разом з ними і радо готов згинути разом зі своїми братами, коли того забажають боги.

Не успів ще Тракієць скінчити своєї промови, коли один, з тих, що завидували Спартакови, почав переконувати ґлядіяторів, що тепер найлїпша пора йти на Рим, єго оконечно знищити а через те спасти ся від ненавистного ярма.

— На Рим! На Рим! — роздали ся оклики зі всїх сторін.

Коли почато числити голоси, показало ся, що за предложенєм Спартака було всего двайцять тисяч людий, коли тимчасом 50 тисяч хотїло йти на Рим.

Легко собі уявити, як огірченим був Спартак таким несподїваним рішенєм, бо він бачив в походї на Рим нехибну загибіль всїх своїй надїй і бажань.

Довго стояв він з похиленою на груди головою, не кажучи анї слова. Вкінци звернув своє блїде лице до Криса, що був так само засумований, та сказав з огірченєм:

— Нема що казати, на більше довіря заслужив я собі між своїм війском після тілько трудів, небезпечностий і терпінь!

Він постояв мовчки ще кілька хвилин, відтак звернув ся до леґіонів, що очікували єго відповіди і сильним голосом промовив:

— Добре! Я піддаю ся вашій воли і йду з вами на Рим, лише не як ваш вожд, але як простий жовнїр. Вибирайте на моє місце другого вожда!

— Нї, нї, клену ся богами! ти мусиш лишити ся нашим вождом, бо між нами нема другого тобі рівного! — сказав один.

— Виберім знов Спартака нашим вождом! — крикнув другий.

— Спартака хочемо на вожда! Спартака на вожда! — закричали всї сїмдесять тисяч ґлядіяторів, як один чоловік.

— Нї! Нї за що в сьвітї! Я є против походу на Рим і не вірю в єго удачу! А в що я не вірю, до того не можу вас вести! Виберіть одного з тих, що обіцюють вам побіду!

— Ти нашим вождом! Ти нашим вождом! — кричали леґіони. Але Спартак не хотів навіть про те чути і відійшов до свого шатра.

Тодї пішли всї начальники леґіонів до него, та просили, щоби приняв знов верховну власть, обіцяючи ві всїм єму повинувати ся, коли лише він згодить ся, вести їх на Рим.

Тронутий обявом такої однодушної любови і прихильности, Спартак уступив остаточно і звертаючи ся до начальників, сказав:

— Ви сего бажаєте? Нехай буде по вашому. Я лишаю ся вашим вождом. Не обіцюю вести вас до побіди, бо в неї не вірю. Але зроблю все, щоби віддалити пораженє.

Таким способом, Спартак був приневолений взяти ся за дїло, яке уважав неможливим і в якого успіх не вірив.

XVII. Зрада.

Вість про наміреный похід ґлядіяторів на Рим викликала в столиці Італії страшну трівогу.

Скликано надзвичайні збори сенату, на яких рішено завізвати до Риму найліпших полководців, що були в тім часі заняті війною з сусїдними племенами. Як раз тодї прибув до Риму Марко Крас, один із знатнїйших римских полководців, щоби зібрати стотисячне війско для продовжуваня війни з сусїдами. Сенат з радостию поручив єму покінчити ту понижаючу для гордости Римлян війну з рабами.

Марко Крас, зібравши потрібне війско, вибрав ся скоро в похід, та розложив ся табором недалеко від ґлядіяторів. А що сили по обох сторонах були рівні, тому довго виминали оба полководці рішучу боротьбу. Лише тут і там лучали ся малі бійки, а Спартакови удало ся, між иньшим, розбити доволї значний римский відділ, що відділив ся від головного війска.

Вкінци придумав Тракієць дуже сьмілий плян, що мав єму безсумнїву принести побіду над ворогом. Він рішив, вислати з табору Криса з трийцяти тисячами війска і розпустити поголоску, що він з Крисом посварив ся. Коли-би Марко Крас про се дізнав ся і напав на Спартака, Крис мав вернути ся та з заду напасти на Римлян.

Хитрість Спартака була би без сумнїву удала ся, коли би саме тодї не появила ся була найпідлїйша зрада в таборі ґлядіяторів.

Серед темної ночи, коли всї Римляни спали, один з окруженя Марка Краса збудив єго, та повідомив, що якийсь посол від ґлядіяторів бажає сейчас з ним розмовити ся на самоті в дуже важній справі.

Був се раб, що з личної мести против Спартака

рішив передати своїх братів в руки ворога. Зрадник розповів римскому полководцеви про плян Тракійця і звістив єму також, де розтаборить ся відділ Криса.

Марко Крас вихіснував ту важну вість і тої самої ночи повів свої війска на те місце, куди на другий день мав прибути Крис.

Коли трийцятьтисячне війско ґлядіяторів над раном прибуло на означене місце, побачило, що єго зі всїх сторін окружили Римляни. Тут закипів страшний бій.

Дикі голоси борючих ся, бренькіт оружя, стони і зойки умираючих перервали віковічну тишину сеї пустинної місцевости.

Крис обходив своє війско і загрівав єго. По обох сторонах бороли ся з рівним завзятєм. Противники убивали один другого, падали на землю, не уступаючи анї на крок. Кілька годин тревала різня. Ґлядіятори, окружені зі всїх сторін тричи сильнїйшим війском, не могли надїяти ся побіди, але рішили, о скілько можливо, найдорожше продати свою кров. Одиноку слабу надїю покладали они на те, що Спартак прибуде їм на поміч зі своїм війском. Однак видячи погибіль свого війска, Крис звернув свій зір в ту сторону, з якої міг появити ся Спартак, і промовив дрожачим голосом:

— Спартаку, ти не приспієш, анї щоби спасти нас, анї щоби пімстити ся за нашу погибіль. Бідний товаришу! Як тяжко буде тобі на серцю, коли побачиш, що так страшно винищено трийцять тисяч твоїх найхоробрійших товаришів!

Відтак звернув ся він до кількох товаришів, що розпучливо бороли ся разом з ним, і сказав:

— Братя! Прийшла пора смерти! — Стиснувши сильно в руках мечі, они кинули ся наперед з окликом:

— Гей Римляни, ви хоробрі лише тодї, коли йде

вас трех на одного! Виходїть же, не бійте ся, тепер на одного з нас може стати вас пятьох!

Розпучливо борола ся та горстка хоробрих лицарів, які ражені десятками ударів з переду, з заду, з боків, всї вскорі полягли. Погиб там і Крис, якого тїло перемінило ся в одну велику рану.

— Нехай... побіда... по давному не покидає твоїх прапорів... Спартаку! — прошептав він і умер.

Так покінчила ся страшна боротьба, в якій погибло трийцять тисяч ґлядіяторів і десять тисяч Римлян.

Лише вісїм сот невільників, по більшій части ранених, попало в полон, а Марко Крас приказав їх, для більшого постраху, розпняти здовж великої дороги.

XVIII. Месть.

Тимчасом Спартак, не знаючи про зраду, ждав цїлий день на вісти від Криса. Який же страх обняв єго, коли під вечер прибіг до него гонець з вістию про несподїваний напад Римлян на віддїл Криса.

— Боги ада! — закричав він і поблїд як полотно.

— На коний! На коний! В похід! Крис погибає! Трийцять тисяч наших братів гине під ударами ворогів! Я з кіннотою полечу наперед! А ви спішіть за мною, летїть, молю вас!

Коли приїхав зі своєю кіннотою на поле борби, застав там лише брили трупів.

— О, мої нещасливі братя! О мій дорогий Крисе! — кликнув Спартак і закривши лице руками, гірко заплакав.

Ґлядіятори, з похиленими на груди головами, стояли довкола свого вожда і довго нїхто з них не важив ся перервати ридання сего могутнього чоловіка. Вкінци один з них підїхав до него і сказав:

— Будь сильним в тім великім нещастю, благородний наш вожде!

— О, Крисе! О мій дорогий брате! — повторяв Спартак крізь рісні слези.

Довго бродили ґлядіятори по тій долині смерти, аж вкінци Спартак найшов окровавленого трупа Криса. Тілько лице єго не було покалїчене і задержало навіть по смерти вигляд незвичайної хоробрости.

Спартак припав до грудий свого помершого побратима, та лебедів крізь слези:

— О, мій дорогий друже! Здалека від мене погиб ти жертвою підлої зради і менї не удало ся анї прийти тобі на поміч, анї відомстити ся за тебе на ворогах.

Він взяв на плечі окровавлене тіло ґлядіятора, заніс єго до ріки, обмив єго рани, загорнув в свій плащ і сильно привязав до хребта свого коня.

Не успіли ґлядіятори переїхати ще кілька сяжнів дороги, коли побачили страшне видовище. На кождім з дерев, що росли по обох сторонах великої дороги, висїв один труп. Се були раби, яких Римляни в часї послїдної боротьби забрали в полон. В числї повішених пізнав Спартак одного з найліпших начальників ґлядіяторского війска, покритого двайцяти ранами, та многих иньших своїх товаришів.

На вид такого страшного злочину, Спартак закрив очи рукою, заскреготав зубами і закричав з болю і лютости, як ранений лев:

— Га, ви вішаєте полонених! Добре! Кров за кров, смерть за смерть, муки за муки! Клену ся, що від нинї буду вішати всїх полонених Римлян, як паршивих собак!

По повороті з поля битви Спартак переніс свій табор в гірскі просмики, де Римляни не могли користати зі своєї численної перемоги.

Тут вивів Спартак своє війско на широке поле, уставив єго довкола великого костра, на якім лежало тіло Криса, та приказав ввести в середину того колеса знатнійших полонених Римлян.

Одна половина з них була перебрана за Самнїтів, друга за Тракійцїв. Коли они уставили ся напротив себе, Спартак обернув ся до них і промовив так голосно, щоби єго могло почути цїле війско:

— Благородні молодцї! Ви належите до визначнійших родин, що славні є на цїлий сьвіт зі свого грабіжництва, зради, та насилля. Ви рішили ся, взяти за мечі і змірити ся силами з низькими і мерзенними рабами. Але ті мерзенні раби оказали ся сильнїйшими, та хоробрійшими від вас. Ви не надаєте ся до війни, тому забавте тепер нас ґлядіяторским боєм. Ви тілько разів любували ся в цирках вашого Риму, як ті нещасливі звірята в людскій подобі різали один другого; ви тілько разів опускали палець в долину, щоби подивити ся, як буде добитий нещасливий ґлядіятор, так забавте хотяй годинку тих, що вас забавляли через цїле житє!

Сильний діявольский крик радости вирвав ся з грудий всїх пядесяти тисяч невільників, коли Спартак скінчив свою промову. Їх очи заіскрили ся дикою, безграничною радостию. Сей день, сей ґлядіяторский бій знатнїйших Римлян був местию за всї пониженя, яким они підлягали, за ганьбу, за нелюдске, щоденне братоубийство, на яке їх засуджувано.

Они могли хоть раз в житю наситити ся видом взаїмного убиваня тих, що до сеї пори насичували ся лише різнею других; они були в силї хоть на хвилю повернути гордих Римлян в ґлядіяторів, щоби налюбувати ся їх борнею, наситити ся їх ганьблячою смертию. О, все те було для бідних ґлядіяторів чимсь великим і недостижимим.

Се нелюдске тровлене людий людьми, яке понижало достоїньство чоловіка, було між ґлядіяторами цілком зрозуміле і ясне. Ґлядіятори, пригноблені своїми терпінями, своїми кривдами і своїх родин, громад і товаришів, не могли бачити у визначнїйших Римлянах нїчого иньшого' крім заклятих ворогів, яких належало як найбільше винищити, щоби було ліпше для рабів. Ґлядіятори не розуміли і не могли зрозуміти, що і Римляни є так само людьми, як і они. Для них Римлянин був ненавистним ворогом, гнобителем, віковічним катом, якого для загальної свободи, для власного житя, треба конче знищити.

Довго збороняли ся нещасливі Римляни, аж вкінци зневолено їх кинути ся взаїмно на себе і почати завзятий, смертельний бій.

За пів години 300 благородних молодців лежало на землї в цїлім морю крови.

— О, як солодка і як справедлива месть! — крикнув з вдоволенем Спартак, що слїдив за кождим рухом тої кровавої борби.

XIX. Останний бій Спартака.

Не минув місяць від смерти Криса, як в ґлядіяторскім таборі почали ся знов колотнечі, які скінчили ся відлученем кількох леґіонів.

Сили Спартака зменшали ся, коли тимчасом на поміч Маркови Красови двигнули ся всї війска, та всї, що найліпші римскі полководці.

Тракієць зрозумів свое страшне положенє, однак він рішив ся таки попробувати щастя перед тим, заки нові леґіони зможуть Красови прийти на поміч.

Він приказав трубіти, щоби зібрати ціле військо, почім вивів его на поле.

Те саме зробив і римский полководець.

Противники уставили ся на против себе.

Спартак, переходячи перед своїми леґіонами, промовив:

— Братя! Від нинїшного бою залежить цїла наша судьба. З заду зближає ся до нас полководець Люкуль. З боку загрожує нам Помпей; перед нами є Крас. Треба конче розбити Краса, щоби відтак кинути ся на Помпея, або всїм разом згинути тут на місци, як пристоїть хоробрим жовнїрам. Братя! Не уступати анї на крок! Смерть, або побіда!

Так промовив Спартак. Сейчас підведено до него єго улюбленого коня, незвичайної краси, що служив єму вже більше року. На вид сего красного сотворіня, він виняв з ножен свій меч, вбив єго в груди свого любимця, та крикнув на цїле поле:

— Нинї не потреба вже менї коня; як як буду побідником, то виберу собі найлїпшого з коний ворогів; побіджений не буду потребував коний, анї нинї, анї завтра, анї коли небудь, нїколи!

Ґлядіятори зрозуміли грізний зміст єго слів, та почали в него домагати ся, щоби вів їх на Римлян.

На знак Спартака, затрубіли труби; цїле військо рушило ся.

Люто кинули ся ґлядіятори на Римлян... Битва була страшна і тревала цїлий день. Під вечір Римляни окружили зі всїх сторін ворога, тричи слабшого. В сей спосіб утратили ґлядіятори всяку надію на спасенє. В тій хвили не бажанє побіди, але жадоба мести одушевляла ґлядіяторів.

Ліве і праве крило, тиснене двічи і тричи сильнїйшими військами Римлян, значно подало ся назад. Лише середина, де боров ся Спартак, остоювала ся перед напором ворога.

Настав вечер, а борба продовжала ся дальше, але

скупляла ся вже на кількох місцях, де очайдушно бороли ся громади хоробрих ґлядіяторів.

В тім часї Спартак не лише не уступив анї на крок, але з тисячию ґлядіяторів, що окружали его, врізав ся клином в ряди римского леґіона.

Сумерк ночі заляг вже поле бою, а Римляни хотяй віднесли вже остаточно побіду, мусїли все ще бороти ся, та бороти ся.

Зійшов місяць і осьвітив своїми блїдими лучами цїлу ту страшну картину кровавого побоєвища.

Понад трийцять тисяч ґлядіяторів, лежало мертвих на переміну з вісїмнайцяти тисячами Римлян на великій, просторій рівнинї. Бій скінчив ся.

Шіснайцять тисяч ґлядіяторів в розсипцї, купками, та маленькими відділами утїкло в сусїдні лїси, та гори.

На однім лише місци дзвенїли дальше мечі і розлягали ся дикі голоси борців.

Там кілька соток людий, скуплених коло Спартака, уперто боронило ся дальше з таким завзятєм, якого, здаєся, не могло нїчо зломити.

Місяць підняв ся високо на небо. Битва зближала ся до кінця. Два послїдні товариші Спартака згинули.

Спартак, окружений ворогами зі всїх сторін, та покритий ранами, все ще боронив ся посеред накопичених трупів. Як блискавиця мигав его грізний меч, і один за другим падали всї, хто зближив ся лише до него і хотїв на него напасти. Вкінци стріла, пущена на Спартака з віддаленя пяти кроків, ранила его тяжко в ліву ногу. Він упав на коліна, і оперши ся плечима о стїну трупів, заслонив себе щитом і боронив ся дальше. Поціленний семи, чи осьми стрілами, пущеними в него рівночасно з ріжних сторін, він упав на взнак, та умер.

Довго стояли довкола него счудовані Римляни, що бачили, як він боров ся від початку битви до кінця.

Так закінчив своє житє сей незвичайний чоловік. Великий военний талан, великий ум, безмежна хоробрість лучили ся в нїм з рідкою скромностию і безкористностию, та зробили его не лише першим полководцем, але і найлїпшим чоловіком того часу.

XX. Над трупом брата.

По двох годинах забрали ся Римляни до свого табору. Зловіщу тишину побоєвища переривали лише стони ранених, що умирали під купами трупів.

Якийсь лицар бродить по майданї, з трудом переходячи скрізь безчисленні трупи.

Хотяй поволи, та все таки приближає ся він до того місця, де борба тревала найдовше. Тут він задержує ся, нахиляє ся до землї, та починає оглядати тїла убитих, одно по другім, доки не найшов трупа Спартака.

Тодї упав він на колїна, підніс его русяву голову і довго не зводив з неї очий.

Луч сьвітла місяця упав на прекрасне лице убитого. Лицар припав до него і заляв ся горячими слїзми...

. . . Се була Мирця. Ще вечером велїв Спартак, відвести єї подальше від місця битви, знаючи що єму прийдеть ся умерти в бою. Він не хотїв, щоби она була сьвідком его смерти.

Хотяй зі слезами, Мирця покорила ся волї брата, але тепер, коли вже все було покінчене, она в одежі жовнїра вернула ся, щоби в останне глянути на дорогі черти лиця.

— Спартаку, братику мій найдорожший! — голосила она крізь слези, окриваючи его лице поцїлуями. — Що они зробили з тобою! Кілько ран, о боги! Кілько крови!

— Вже ніколи не побачу твоїх добрих очий, мій милий, сердечний брате! Ніколи вже не почую твого ласкавого голосу! О, Спартаку, прощай, прощай на віки

По тих словах она виняла з ножен кинджал Спартака і сильною рукою вбила собі єго в груди, не видавши з себе стону. Кров бризнула цюрком з рани. Она обняла сильно свого дорогого брата, та прошептала:

— Хочу поділити ся з тобою твоєю долею, о мій милий, мій сердечний брате...

Она почала тратити сьвідомість, удар був смертельний. Обнявши ще сильнійше Спартака, она притулила ся устами до єго уст, та застигла на віки в довгім, останнім поцілую.

XXI. Закінчене.

В пятнайцять день після описаної висше боротьби, ґлядіяторска війна була покінчена. Тих кілька-тисяч ґлядіяторів, що спасли ся від загальної погибели і розсїяли ся по горах, без вождів, без взаїмної звязи, вирізали майже до ноги війска Краса і Помпея, що приспіли на місце події. Тілько шість тисяч людий взято живими в неволю і повішено на дорозї від Капуї до Риму.

Не римскі леґіони знищили ґлядіяторів, але їх домашня незгода.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 078682157